

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2013/01 szám

Tartalom

[Villám](#)

- [Sokan azt gondolják...](#)

[Emlékezet](#)

- [Hetven éve történt](#)
- [Hetven éve hunyt el Rejtő Jenő](#)
- [Két hónapja mondták](#)
- [Ballai László: Erdély története 1918-tól napjainkig](#)
- [Széchenyi István: Hitel XIV. \(befejező\) rész](#)

[Déliab](#)

- [Örkény István: Születésnap](#)
- [Ady Endre: Szegény, jó fiaim](#)
- [Ady Endre: Négy-öt magyar összehajol](#)
- [Ady Endre: Óda a betűkről](#)
- [Petőfi Sándor: Üti levelek Kerényi Frigyeshez III.](#)
- [Radnóti Miklós: A félelmetes angyal](#)
- [Rejtő Jenő: Az utolsó szó jogán](#)
- [Rejtő Jenő: Csontbrigád](#)
- [Illyés Gyula: Nem volt elég](#)
- [Illyés Gyula: Iszonyat](#)
- [Dull Ernő: Voronyezs](#)

[Húrok](#)

- [Ballai László: Magnificat](#)
- [Ballai László: Critica barbara](#)

Villám

Sokan azt gondolják...

„Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: *lesz!*”

Széchenyi István

Emlékezet

Hetven éve történt

1943. január 12-én Uriv térségében a szovjet csapatok megtámadták a II. magyar hadsereg állásait. Háromnegyed óras tüzérségi előkészítés után az ellenség erőteljes rohammal elsöpörte a 4. gyalogezredet – elfoglalva annak páncéltörő ütegeit –, és mintegy 2,5 km szélességben és 6 km mélységben a magyar arcvonalak mögé nyomult.

„Január 11-én este telefonon felhívtam az urivi hídfő legveszélyesebb helyén lévő 7. könnyűhadosztály parancsnokát – emlékszik vissza Lajtos Árpád vezérkari tiszt. – Azt sem tudta, hogy délelőtt másfél óra hosszat repült saját repülőgép az arcvonala fölött. Az első vonalat jelző színes leplekről sem tudott felvilágosítást adni. Arról nem tettem említést, hogy mit láttam (mit nem láttam) a levegőből nézve a védőállásainak megerősítéséből a lehallgatás veszélye miatt.

Megkérdeztem azonban, hogy mire számít, ha például másnap reggel erős támadás éri a hadosztályát. Szabó László vezérőrnagy – a frontszolgálata előtt katonai attasé Rómában, állítólag Mussolini személyes jó barátja – szó szerint ezt felelte:

»Csak hadd jöjjenek, kifent bicskákkal várjuk őket. Azon imádkoztatok, hogy ne másutt, hanem itt támadjanak.«”

Német szövetségeseink gyáva megfutamodásról beszéltek, egyesek hovatovább az egész Szovjetunió elleni hadjárat kudarcáért a magyarokat tették felelőssé. Annak feltárására azonban nem vesztegették az időt e „szakértők”, hogy a német hadvezetés – saját vállalása ellenére – konkrétan milyen harci egységeket és felszereléseket mulasztott el a magyarok rendelkezésére bocsátani a veszélyes urivi kiszögellés védelmének megerősítéséhez. Sem pedig arra, hogy elemezzék a támadás pillanatában fennálló objektív harcászati tényezőket, mint azt Lajtos Árpád tette:

„Nincsenek adataink arra nézve, hogy a páncéltörő ágyúink közül hány tartott ki a helyszínen és hánynak futamodott meg a kezelőszemélyzete. Ne feledjük azonban, hogy ezek a páncéltörő fegyverek zömükben nem voltak korszerűek, nem vehették fel a harcot sikerrel a T-34-esekkel.

Visszatérve a gyalogezred kérdéséhez. A végsőig való hősi ellenállás kifejtésére számos példa van a hadtörténelemben. Ezek mögött azonban mindig valamilyen életbevágóan fontos célkitűzés állott. Itt és most lett döntő, hogy a harcos mennyire érezte értelmét annak, hogy ha kell, az életét is feláldozza.

A mai napig sincsen kivizsgálva, hogy a 4. gyalogezred megfutamodása részleteiben hogyan történt. Annak idején azonban a hadsereg-parancsnokság hadműveleti osztályán úgy láttuk, hogy az adott, gyengén megerősített védőállásban fázva kuporgó katonáktól jogosan csak addig lehet elvárni az ellenállást, amíg az ellenség ki nem veti őket a lövészárokból, illetve a bunkeréből.

1943. január 12-én délelőtt a hőmérő mínusz 42 °C-ot mutatott. [...] Ilyen hidegben percekig sem lehet elevenen maradni a hóban fekve. Vegyük hozzá a puskák závarzatának befagyását. A pánik kitöréséhez

erősen hozzájárult, hogy a 4. gyalogezred mintegy félórát harcolt, mielőtt kivetették volna állásaiból.

A 4. gyalogezred eme szereplésével kapcsolatban nem az volt a célom, hogy védőbeszédet tartsak mellettük. Nem. Ami a 4. gyalogezredrel történt, az csak az első lépése volt mindannak, ami később majdnem mindenütt bekövetkezett.

A doni katasztrófának talán legfontosabb tanulsága az lett, hogy jogosan csak azt várhatjuk el a csapatoktól, amire képessé tettük, vagy tették őket.”

A szovjet hadművelet január végéig teljesen megsemmisítette a 2. magyar hadsereget. Tehette ezt mindenekelőtt azért, mert a Hitler és Horthy parancsainak szolgáiban engedelmeskedő hadseregszervezet, Jány Gusztáv arra utasította csapatait, hogy a végsőkig tartsanak ki. A németek részére ebből az az előny származott, hogy visszavonulásukat a 2. magyar hadsereg embertömegeivel fedeztették. A 200 ezer katonából – Szakály Ferenc adatai szerint – mintegy 42 ezren meghaltak, 28 ezren megsebesültek, 25 ezren fogságba estek és 35 ezren eltűntek. A fegyverzet és a hadi felszerelés 80 %-a odalett. Ezeknek a veszteségeknek a pótlására Magyarország a háború hátralévő szakaszában már képtelen volt.

Sokan új Mohácsként emlegetik a Don-kanyart, és joggal, ami a megsemmisítő vereséget és a hatalmas embervesztést illeti, de abban a tekintetben is, hogy ott nemzeti történelmünkben újabb végzetes sorsforduló történt – még akkor is, ha a háborús borzalmak és veszteségek java az elkövetkezendő két esztendőre maradt. Csakhogy Mohácsnál egy országunk területére benyomuló idegen hódítóval szemben léptünk fel jogosan, országunk védelmében. De mit védtünk 1500 kilométerre Budapesttől 1943. január 12-én?

A német hadvezetés a Szovjetunió elleni háború tervezésekor nem számolt a magyarok részvételével. Ráadásul 1941. június 24-én megérkezett Budapestre Molotov, a szovjet külügyi népbiztos üzenete, amely szerint a Szovjetunió elismerte a II. bécsi döntést – Észak-Erdély visszacsatolását –, és a Romániával kapcsolatos további területi követeléseket is jóindulatúan kezelte. Erről a sorsdöntő dokumentumról Bárdossy László miniszterelnök sem a kormányt, sem Horthy Miklóst, az államfőt nem tájékoztatta...

Végül a németbarát vezérkar kormányzóra gyakorolt nyomásának, és egy átlátszó provokációnak, a kassai bombázásnak a hatására Horthy saját hatáskörében deklarálta a hadi állapotot a Szovjetunióval szemben. Történelmünk során ismét előállt az a helyzet, hogy az ország vezetésére teljesen alkalmatlan elemek olyan döntést hozzanak, amellyel maguk ássák meg a magyarok sírját. Így azokét a doni mártírokat, akiknek a hadba szállítását a „villámháború” kifulladásakor a korábbi önkéntes csatlakozástól felbátorodva már nem kért, hanem egyenesen követelt nemzeti szocialista szövetségünk.

Hetven éve hunyt el Rejtő Jenő

„A fasizmus képében létező borzalom véget vetett mindennek. Létezett akkor egy gyilkos, uszító hetilap: *Egyedül vagyunk* volt a címe. Egy ízben egész oldalas cikk jelent meg ott Rejtő Jenőről, aki még mindig él, és még mindig ír. Az embertelenség felismerte benne kérlelhetetlen ellenségét. Nemsokára meg is kapta az azonnalra szóló behívót, és más tizedekkel együtt őt is meleg ruha nélkül terelték ki a hómezők dermesztő hidegére. Akkor, 1942 decemberében és 1943 januárjában, Európa keletjén nemegyszer mínusz negyven fok alá szállt a hőmérő, néha megközelítette az ötven fokot is.

Idegei sem bírták. Az éhség is halálra gyöngítette. És mint tudjuk: 1943 újévének napján fagyott meg.”

Két hónapja mondták

„Én nem a diktatúra ellen harcoltam, hanem azok ellen, akik csinálták.”

Orbán Viktor

Ballai László: Erdély története 1918-tól napjainkig

– részletek az [Erdély története 1918-tól napjainkig](#) című program keretében készülő könyvből –

Erdély elfoglalása (folytatás)

A belgrádi egyezmény Magyarországra nézve nagyon szigorú feltételeket szabott, mint az az első két pontból is látszik:

„I. A magyar kormány visszavonja összes csapatait attól a vonaltól északra, amelynek határai a Nagy-Szamos felső folyása, Beszterce, Marosalfalu, a Maros folyónak a Tiszához való torkolata, Szabadka, Baja, Pécs, amely helyeket magyar csapatok nem tarthatnak megszállva, a Dráva folyása addig, ahol ez a szlavón-horvát határral összeesik. A kiürítés 8 napon belül befejezendő.

A szövetségesek teljes hatalommal szállják meg a kiürített területet a szövetséges hadseregek főparancsnoka által megállapítandó módon. A polgári igazgatás a jelenlegi kormány kezében marad.

A kiürített zónában egyedül a rend fenntartására elengedhetetlenül szükséges rendőrségi és csendőrségi csapatok maradhatnak meg, amelyek a vasúti vonalak biztonságát vannak hivatva szolgálni.

II. A magyar hadsereg leszerelése szárazon és vízen, kivéve a 6 gyalog- és lovashadosztályt,

amelynek feladata a rend fenntartása, valamint az I. szakaszban említett rendőri és szolgálatot végző fegyveres erőket.

III. A szövetségesek megszállási joga minden hadászati szempontból fontos pontra és helysére vonatkozólag.

Ezzel állandó kijelölésének joga a szövetséges hadseregek főparancsnokát illeti meg. [...]

XVII. A szövetségesek a magyar állam belső igazgatásába nem fognak beavatkozni.

XVIII. A szövetségesek és Magyarország között az ellenségeskedések megszűntek.”

Mindazonáltal az első két pont, valamint a XVII. és a XVIII. pontok alapján a magyar kormány az ország területi integritásának megőrzése garanciájaként értékelte az okiratot. A magyarországi – és a romániai – román vezetők ugyanakkor felismerték a dokumentumban, azon belül is elsősorban a következő sorokban rejlő lehetőségeket: „A szövetségesek teljes hatalommal szállják meg a kiürített területet a szövetséges hadseregek főparancsnoka által megállapítandó módon.” Hiszen Erdély megszállására „szövetséges részről” a román királyi hadsereg készült (még ha erre felszereltsége és állománya alapján aligha volt alkalmas november elején). Ha pedig a közrend – legalább is a szövetséges parancsnokság felé deklaráltan – más módon nem biztosítható, akkor a teljhatalom a polgári hatóságokra is kiterjeszhető. Arról nem szólva, hogy ha a XVII. pont alapján „a szövetségesek a magyar állam belső igazgatásába nem fognak beavatkozni”, akkor az ellen sem lehet kifogásuk, ha Magyarország román lakossága az önrendelkezési jog alapján ennek az igazgatási rendnek a megváltoztatását kezdeményezi.

A dokumentum valódi erejébe, illetve a szövetségesek korrektségébe vetett magyar kormányzati bizalmat pedig bizonyos előjelek egyáltalán nem igazolták. Már november 7-én Franchet d’Espèrey tábornok, az antant balkáni hadseregcsoportjának főparancsnoka igen fennhéjázóan viselkedett Károlyi Mihállyal. Először is közölte vele, hogy Magyarország nem semleges ország, hanem legyőzött ország, majd felszólította, hogy csak a magyar lakosok nevében beszéljen, végül pedig a wilsoni elvek szóbahozását egy kézlegyintéssel intézte el. Ezalatt cseh önkéntesek benyomultak a Felvidékre, és azt „a közrend biztosítása”, „a galíciai bolsevizmus elleni védelem”, illetve „a Mackensen-hadsereg feltartóztatása” címén megszállásuk alá vették. Az antant semmilyen intézkedést nem tett az önkényes akció ellen (a melynek végül a Károlyi-kormány által a térségbe irányított magyar karhatalmi különítmények vetettek véget).

Az aradi tárgyalásokat követően a Román Nemzeti Tanács a november 9-én deklaráttakkal ellentétben mégsem szakította meg a kapcsolatot a magyar kormánnyal, amely a közrend megóvását elősegítendő anyagilag továbbra is támogatta a román nemzeti gárdákat, bár november 18. után a fegyverek kiadását beszüntette. Ám a románok folytatták titkos diplomáciai tevékenységüket is. Maniu memorandumot küldött Párizsba, amelyben kérte a belgrádi egyezményben megállapított demarkációs vonal megváltoztatását, és a román hadsereg Maroson inneni előnyomulásának engedélyezését. Az Iasi-ba megérkező erdélyi román küldöttség „a rend fenntartása” miatt kérte a beavatkozást a román királytól, akinek meggyőzésében nem csekély szerepet játszott az a körülmény, hogy csapatai – amelyeknek ellenállástól nem kell tartaniuk – kellő mennyiségű élelmet, lábbelit és ruhaneműt találnak majd Erdélyben.

Amikor azután az intervenció kérdése eldőlt, a Román Nemzeti Tanács a világ népeihez intézett – francia nyelvre is lefordított – kiáltványt tett közzé a magyar sajtóban, ezzel egyértelművé téve az erdélyi románok elszakadási szándékát: „Az erdélyi és magyarországi román nemzet semmi körülmények között nem akar a magyar nemzettel továbbra is bárminő állami közösségben élni, elhatározása, hogy az általa lakott területen szabad és független államot létesít. [...] Az eddigi elnyomók kormánya megtagadta hozzájárulását a román nemzet ezen elhatározásához.”

Az „elnyomók kormánya” nevében Károlyi november 24-én szintén egy kiáltvánnyal reagált, amelyben a népköztársaság nem magyarul beszélő népeit biztosította a demokratikus reformokról, földet, helyi közigazgatási és kulturális autonómiát és Wilson „tanításainak” maradéktalan betartását ígérve. Eddigre elkészült a Nemzetiségi Minisztérium „Keleti-Svájc”-tervezete.

A tervezet lényege abban állt, hogy Magyarországot területi egységének és területének megőrzése – és a

kebelében élő nemzetiségek érdekeinek megvédése – szempontjából célszerűnek látszik Svájc mintájára kerületekre, vagyis kantonokra bontani. A román lakosság a tervezett 14 új kanton közül 8 illetősége alá kerülne. Az új területi egységek hatáskörébe tartozna a közigazgatás, a közegészségügy, a földművelésügy, a népjólét, valamint – az országos törvények keretein belül – az igazság- és oktatásügy. A kerületekben a többségi nyelv válna hivatalossá, azonban minden szabályt és rendelkezést az összes kisebbségi nyelven is meg kellene jelentetni, és az államhivatalok betöltéséhez tökéletes magyar nyelvtudás szükségeltetne. Az iskoláztatás kötelező, az oktatás nyelve általában az anyanyelv; hitoktatás csak az anyanyelven folyhatna. Az autonóm kerületek képviselő-testületének hatásköre sokkal nagyobb lenne a jelenlegi vármegyékénél, a szavazók – az általános választójog alapján – választókerületenként két tagot delegálnának: egy többségit és egy kisebbségit.

A magyarországi románság – vagyis inkább annak vezetői – azonban nem a „Keleti-Svájcban” való berendezkedésről, hanem a Romániához való csatlakozásról gondolkozott, és nem Károlyi szózatára, hanem a román kormány direktívái alapján közzé tett felhívásra figyeltek. Ebben nemzeti gyűlés megtartását rendelték el, egyszersmind közzé tették a román királyi vezérkari főnök proklamációját csapatainak Erdélybe lépése alkalmából. A román nemzeti tanács ugyancsak november 24-én bizalmas körlevélben utasította a helyi tanácsokat, hogy proklamálják a feltétel nélküli csatlakozást a Román Királysághoz, a jelenlegi dinasztia uralkodása alatt. Hatalmas propagandamunka kezdődött annak érdekében, hogy a Gyulafehérvárra meghirdetett gyűlésig minél több község és minél több lakos nyilvánítsa ki „akaratát”. A nyilatkozat mintapéldányát is megküldték, azzal hogy ezeket több példányban kell elkészíteni, ugyanis a román diplomáciának is szüksége van rá, mert így a népszavazás is elkerülhető lesz. Végso soron tehát a Román Nemzeti Tanács így viszonyult a wilsoni elvekhez...

Mindazonáltal Jászi Budapesten közölte Maniuval, hogy a magyar kormány nem fogja megakadályozni egy nemzeti gyűlés megtartását. Sőt a MÁV különvonatokat indított a december 1-jei gyulafehérvári gyűlésre utazó románok részére.

Időközben a román királyi hadsereg alakulatai is fokozatosan benyomultak Erdélybe a Keleti-Kárpátok felől. A november 10-én mozgósított – tehát még a gyülekezés, felszerelés és kiképzés állapotában lévő – román katonaság hadvezetése két hadosztályt jelölt ki Erdély elfoglalására. Az Ojtozi- és a Gyimesi-szoroson át betört 7. hadosztály előőrsei november 12-én elérték Gyimesbükköt és Gyergyót, ahonnan Csíkszereda és az Olt felső vidéke felé meneteltek. A Tölgyesi-szoroson át behatoló 1. vadászadosztály elfoglalta Borszéket és a Maros felső völgye irányába nyomult.

„Egy néhány román feljött, román katonák, nem is mertek bejönni a házak közé, a falu végén ültek egy darabig – emlékszik vissza egy ojtozi szemtanú. – Édesapám esküdt volt, ő lement, felhívta őket, hogy jöjjenek fel, ne üljenek ott az erdőn. Akkor bejöttek a faluba. Később jött egy egész csapat román katona. Puskával jöttek, bocskorban.” Hát bizony nem így képzelünk el egy hódító hadsereget. De azután ezek az ágról szakadt katonák hamar urai lettek a helyzetnek. „Osztán itt kicsit kiművelődtek. Megcsinálták a csendőrsöt, itt hagyták nekünk. Mentek osztán tovább, megszállták Berecket is. Nem volt ott magyar katona már egy sem. Megerősítették a románok a csapataikat itt a határon.” Egy másik visszaemlékező a megszállók atrocitásait is megemlíti: „Bejöttek Ojtozba még tizenhét novemberében, ahogy a magyar katonaság elvonult innen, minnyá. Kiadták az újságokba, plakátokon, hogy két egyénnél több nem mehet az úton! Huj, osztán botoztak, este kilenc után már nem szabadott senki kimenjen a kapun.”

A magyarországi és erdélyi románok nemzetgyűlésének 1228 tagja közül 600-at választottak, 628-at pedig az egyházak, a kultúregyesületek, szakmai egyletek, az iskolák és a szociáldemokrata párt delegáltak. Maniu a gyulafehérvári román nemzetgyűlés közeledtével küldötteket indított a román hadvezetéshez, hogy átmenetileg függesszék fel a csapatok előrenyomulását, nehogy az legyen a látszat, mintha az egyesülési határozat szuronyok árnyékában született volna.

Vagyis az egyesülést a magyarországi románok vezetői előre eldöntötték. Az egyesülés feltételének kérdésében azonban parázs vita alakult ki. Az egyház támogatását is élvező konzervatívok, Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, továbbá Maniu a feltétel nélküli egyesülés mellett tették le a voksot. A burzsoázia érdekeit szem előtt tartók, így Stefan C. Pop a csatlakozó területek autonómiájának kikötését javasolták, attól tartva, hogy a benyomuló „regáti szerencsefiak” háttérbe szorítják az erélyi románságot. A szociáldemokraták ellenben Ion Flueraşsal az élükön Románia demokratikus átalakulását kívánták a csatlakozás feltételéül szabni. Az autonómia és a reformok érdekében emeltek szót a demokraták is, mint Vasile Goldiş.

November 30-án a Központi Román Nemzeti Tanács és a Román Szociáldemokrata Párt a konszenzus megteremtése céljából a gyulafehérvári Hungária szállóban közös ülést tartott. A résztvevők végül a feltétel nélküli csatlakozás mellett döntöttek.

1918. december 1-jén a gyulafehérvári vár tiszti kaszinójában tartották meg a magyarországi és erdélyi románok nemzetgyűlését, mialatt a katonai gyakorlótéren és a város utcáin román és antant zászlókat lobogtató százezres ünneplő tömeg hömpölygött. Goldiș felolvasta a határozati javaslatot, amelyet a delegátusok egyöntetű helyeslés után megszavaztak.

A gyulafehérvári határozatok

„I. Erdély, a Bánság és Magyarország összes románjainak Nemzetgyűlése, amelybe meghatalmazott képviselőik 1918. november 18. (december 1-jén) Gyulafehérvárott összegyűltek, kimondja ezeknek a románoknak és az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával. A Nemzetgyűlés különösen kimondja a román Nemzet elidegeníthetetlen jogát a Maros, Tisza és Duna folyók által határolt Bánságra.

II. A Nemzetgyűlés a fent felsorolt területek számára ideiglenes önkormányzatot tart fenn, az általános választójog alapján megválasztott Alkotmányozó Nemzetgyűlés összeüléseiig.

III. Ezzel összefüggésben, az új román állam megalkotásának alapelveiül, a Nemzetgyűlés kimondja a következőket:

1. Teljes szabadság az összes együttlakó népek számára. Minden nép saját nyelvén, kebeléből való egyének által fogja művelni, kormányozni magát és törvénykezését ellátni; minden nép ama egyének számának arányában, akik alkotják, meg fogja kapni a jogot a Törvényhozó Testületekben és az ország kormányzásában való képviselőre.

2. Egyenlő jogok és a felekezeti önkormányzat teljes szabadsága az állam összes felekezetei számára.

3. A tiszta népuralomnak megvalósítása a közélet minden terén. Általános, közvetlen, egyenlő, titkos, községenkénti, arányos választójog a községi, megyei vagy törvényhozási képviselő számára, mindkét nem részére, a 21. életévtől kezdve.

4. Teljes sajtó-, egyesülési és gyülekezési szabadság; minden emberi gondolat szabad terjesztésére.

5. Gyökeres agrárreform. Az összes birtokoknak, különösen a nagybirtokoknak összeírása meg fog történni. Eme összeírásnak és ama jognak alapján, hogy a latifundiumok a szükséglet szerint kisebbsíthetők, megszüntetvén a hitbizományokat, lehetővé kell tenni a földművesnek, hogy birtokot (szántót, legelőt, erőt) szerezhessen, legalábbis annyit, amennyit ő és családja meg tudnak munkálni. Ennek az agrárpolitikának vezető elve egyfelől a társadalmi kiegyenlítő és előmozdító, másfelől a termelés fokozása.

6. Az ipari munkásoknak ugyanazokat a jogokat és előnyöket kell biztosítani, amelyeket a nyugat legelőrehaladottabb ipari államai törvénybe iktattak.

IV. A Nemzetgyűlés kifejezést ad ama óhajának, hogy a béketanácskozás valósítsa meg a szabad nemzetek közösségét oly módon, hogy a jog és szabadság a nagy és a kis nemzetek számára egyformán biztosíttassék, a jövőben pedig kiküszöbölje a háborút, mint a nemzetközi viszonylatok szabályozóját.

V. Az ebben a nemzetgyűlésben összegyűlt románok üdvözlik bukovinai testvéreiket, akik felszabadultak az osztrák-magyar monarchia igája alól s egyesültek az anyaországgal: Romániával.

VI. A nemzetgyűlés szeretettel és lelkesedéssel üdvözli az osztrák-magyar monarchiában eddig leigázott nemzetek szabadságát, név szerint a csehszlovák, az osztrák-magyar, a jugoszláv, a lengyel és a rutén nemzeteket és elhatározza, hogy ez az üdvözlete mindezen nemzetek tudomására hozassék.

VII. A Nemzetgyűlés alázattal hajlik meg ama derék románok emléke előtt, akik ebben a háborúban vérüket ontották eszményünk megvalósításáért, és meghaltak a román nemzet szabadságáért és egységéért.

VIII. A Nemzetgyűlés köszönetének és csodálatának ad kifejezést az összes szövetséges hatalmak előtt, amelyek a sok évtized óta a háborúra felkészült ellenséggel szemben kitartó, diadalmas harcok árán kimentették a civilizációt a barbárság körmeiből.

IX. A román nemzet ügyeinek további vitelére a Nemzetgyűlés egy román nagy Nemzeti Tanács megalkotása mellett dönt, amelynek minden joga meglesz a román nemzet képviselőjére bármikor és mindenütt a világ összes nemzeteivel szemben, valamint, hogy megtegye mindazon intézkedéseket, amelyeket a nemzet érdekében szükségesnek talál majd."

Széchenyi István: Hitel XIV. (befejező) rész

Bérekesztés (folytatás)

A belső konzumció bírja a közönséget a lehető legjobb s -gazdagabb létre; hogy pedig a legnagyobb rész az élet legszükségesebb, nemkülönben legkellemesebb javait fogyasztani forrón kívánja s *azon kívánatnak eleget is tehessen*, elkerülhetlenül szükséges mint *conditio sine qua non* (elengedhetetlen feltétel – a szerk.): hogy minden státusbeli (rendű ember – a szerk.) – személyes függetlensége s véreben mélyen rejtett s gyökerezett nemzetisége leöltése nélkül – állati vadságát hagyja el s józanabb filozófia alapjain, mely keresztény vallás által megtisztult, fejthesse ki halhatatlan emberi méltóságát.

Erről pedig nem is álmodhatni bizonyos s bátorságos birtok s azon lehetőség, sőt hihetőség nélkül: hogy fáradozása után határtalanul jobban bírhatta magát. S erre módot nem nyújthat senki más a földesurakon s tehetősbeben kívül.

Ezen utolsóknak kell tehát részint a szív ösztöne s *még inkább az ész tanácsa szerint* önmagokon nemes – vagy ha egyenesen ki akarjuk mondani – *józan* diadalmakat nyerni, tudniillik: az ország terhének egy részét vállalkra venni s így a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni.

Ily concessiók (kötelezettségek – a szerk.) – melyektől a nagyobb rész azért retteg, mivel se természet törvényeit nem isméri elegendőleg, se más nemzetek tapasztalásait használni nem tudja – csak ideig-óráiglan nyomást s kárt vonzanának az áldozókra, s az igazán nemes tett legjózanabb cselekvésnek is

mutatkoznék csak rövid idő alatt; mert ahelyett, hogy most az adófizető napról napra tehetetlenebb lesz, s mi, birtokosok és nemesemberek se vagyunk gazdagok, sőt mindég szegényebbek leszünk – igazságosb rendelkezés után a szántóvető is, mi is jobban bírónk magunkat: ahelyett, hogy most az adófizető a rá rótt csekély adót se képes fizetni, s erejéből oly bizonyosan, mint $2 \times 2 = 4$, mind jobban s jobban fog kifogyni, miköztünk pedig a messzebbre tekintők titkolhatóan belső aggódással magokban azt kérdik: ugyan mi lesz ennek vége? – a 19-dik századhoz illő előmenetel s magasodás által a haza szükségei bőven kipótoltatnának, mi végre kiszabadulnánk azon kellemetlen dilemmából, melynél fogva vagy kénytelenek vagyunk éltünk fogytáig ispánkodni, vagy legszebb napjainkban *sequestrum* (bírói foglalás – a szerk.) alatt sínlódni – drága hazánk pedig a többi európai nemzetek közt helyet foglalna, s a jövődő oly tisztán s reménytele derülne fel szemünk előtt! midőn ma ránk nézve nemcsak beborult, de kétes is.

Valóban nem gondolhatni át belső megilletődés nélkül más nemzetek reformációinak filozófiáját, s mily csudálatos utakon s mily számos keserű epedések s gyászos történetek kísérésevel tetszik az isteni gondviselésnek az embereket boldogságokra vezetni, kik buta hevekben s egymás ellenti kajánságik s üldözéseik közt mindaddig szokták lábaikkal tiporni önhasznokat és szerencséseket, míg vagy kegyetlenségikben s vérontásikban kifáradván, vak *véletlen* által tűnik fel köztök a szent igazság s annak áldása, vagy lelki tehetségik emelik őket a jobblétel s bátrabb s boldogabb élet körei közé.

Britannia s Franciaország vérzivatarjai mit bizonyítanak egyebet, mint *szegénység miatti megvívást*? Mert mindazon borzasztó *convulsiók* (gyötrelmek – a szerk.), melyek egy s más országot oly fertelmesen megráztak, mi egyébűl vették legvalódibb eredeteket, mint abból: hogy a tehetős rész, mely hatalommal volt felruházva, a haza minden terhinek vitelét az alacsonyabb, de a hazafiak nagyobb részén akaró mindég hagyni – amit ez végképp túrni és szenvedni nem tudott s nem akart, s elvégre rabláncait kettétörte, azoknak, kik őket úgyszólván fogva tartották, legnagyobb ijedtekre s ideigleni károokra tagadhatatlan, de egyszersmind legnagyobb valódi hasznokra s mai tartós jólétekre is; mert ezen *kényszerített* változások következtében ők most határ nélkül s minden tekintetben jobban bírják magukat s boldogabbak, mint régi helyzetekben lennének, melyért annyit fáradtak s harcoltak, s melynek további fenntartása végett, *legnagyobb szerencsésekre*, a csatát elvesztették!

Hogy Britanniában hajdan a privilegizált földesúr később volt inkább vérét ontani, mint feudális alkotmányából egy hüvelyknyit is engedni – aminek következtében, ha ti. józanabb intézkedésre nem kényszerítettetett volna, ma szintoly szegény s tehetetlen lenne, mint mi vagyunk –, *azt minékünk* igen természetesnek s megbocsáthatónak kell látnunk s ítélnünk; mert mi se kívánczunk az elavult rozsdás szisztéma bilincseiből kiszabadulni, ámbár mi példahasználás által igenis jól s minden bizonytal tudhatjuk – s ha nem tudjuk, csak önhibánk, mily valódi létele s eleven életre juthatna hazánk minden honbelink felszabadítása s polgári jussokban részesülhetése által. Az angol előtt példa nem volt: hogy valjon mit szülne az alkotmány egyenlő kiterjesztése az ország minden lakosira; s azért, ha ott hajdan az előítéletekkel teljes földesúr önkényesen jobbágyinak concessiókat egyben s másban tenni nem akart, s arra őtet végre önléte miatti aggódása kényszeríté, van-e annál természetesb? – mint valóban nincs természetlenebb: hogy mi ily nyilvános útmutatásokat nemcsak nem követünk, de még jobb felvilágosításával s kifejtésével se foglalatoskodunk, sőt azokról hallani se szeretünk, jóllehet egész egzisztenciánk homokon alapul.

Ki a külföld mai állapotját s némely vidéknek mostoha fekvése mellett mégis bámulásra méltó virágzását ismeri – mely *progressive* terjed –, s aztán hazánk szomorú állását tekinti, s hogy mindenekben századi távulságban kullog más nemzetek után ezen föld, mely kimeríthetlen szendergő kincseket rejt ölében – akkor valóban a legéletrevalóbb is elszomorodik, a legerős is elgyengül – kivált, ha átgondolja: hogy nemcsak a tudatlan, de még a tudományos rész is minden gyökeres előmenetel s javítás ellen szegül – s jobbára porban vagy mocsárok közt senyedő jószágit, üres ládáját s azon boldogító *praerogativáját* (kiváltságát – a szerk.) – hogy igen *kevésből* semmit se kell adóznia, midőn egyéb képviselői jussa alig van – oly vitézi hévvel s bajnoki állhatatossággal védelmezi – melyekkel, ha józanra fordíttatnának, legnagyobb csudákat lehetne vinni végbe – hogy észtehetség, példa s a természet örök törvényei alig kaphatnak a sok szívköd, hiúsági gőzölés s elmesetés közt napvilágra!

A tudatlan egyoldalú s mindég idehaza ülő azt hiszi, s rá esküdne, hogy a külföld minket csudálva irigyel, s csak Magyarország van eszében – úgy mint sok falusi lakos maga isméretlen kis határát igen híresnek s öntetteit s törekedését világszertieknek véli –, midőn honunkról a külföld alig tud valamit, azzal egy cseppet se gondol, s külújságokban se szoktunk róla közönségesen egyebet olvasni, mint hogy erre sok eső volt, ott egy nagy falu égett el, amott egy kis földingásocska volt sat. – a határjából ki nem bújt honfogy pedig előítéleteit, tudatlanságát és születési gögjét házánál s övéi közt úgy védi, mint hajdan

Ilion palladiumát!

A tudományosb ellenben elisméri civilizáltabb országok elsőségeit, s mint tapasztaljuk, honját kerüli, s rendszerint azokban tartózkodik – minden hazai változástól pedig úgy retteg, hogy inkább régi hátramaradásában, bármi utálatos legyen is az előtte, kívánczik megmaradni – és szemét a jövő előtt, hol rózsaszínűt nem sejdít, behunyván azt rebesgeti: „Boldog a mai gallus, angol, ki már átesett a krízisen, s most annak csak áldását tapasztalja – de bezzeg nem volt ám az, ki akkor élt! Maradjon minden veszteg, míg élünk, forduljon meg akkor a világ, ha mi már nem vagyunk többé.”

S nem így okosodik-e jobbra a kicsinosodott s előre tekintő rész? Amit magzatlanak se bocsáthatni meg, olyannak pedig annál kevesebbé, kit számos gyermeki s unokái élnek túl, kik szüleiktől egészen sohase szakíthatnak el! S nem ezen, egy rettentő krízistől rettegés-e legnagyobb gátja lehető tökéletesülésünknek? Semmi egyéb, meg kell őszintén vallani – de azt is egyszersmind: hogy minden rettegősködésünk kirekesztőleg csak éretlen képzelgésünkből származik; holott hatalmunktól függ legkisebb mozgás és veszély nélkül éppen oly magasra hatni, mint a nálunk régiek, de éppen azért kevesb tapasztalású nemzetek csak sok évi vérengző zendületek s küzdelmek által juthattak.

Ugyan hol alapodik annak igazsága: hogy halálos betegség nélkül igazi férfiségra nem fejlődhetni ki – düssá nem lehetni előleges bukás nélkül – erényessé nem bűnhődés s töredelem híjával – józanná nem eszelősködés nélkül – igazságossá nem kinszerítenül? sat.

Vakcina feltalálása előtt mennyivel nagyobb számú kisdéd hala meg, mint most; de azért, mert sok szülő tudatlanságában több gyermekét veszté el himlőben, minekelőtte vakcinához nyúlt volna, nem az következik: hogy minekünk is több gyermeket kell feláldoznunk, s ily szomorú krízisen átesnünk utóbbi magzatink megmentése végett; hanem hogy mi újabbak s így több tapasztalásúak legkisebb krízisen se vagyunk kénytelenek átvergődni, hanem minden gyermekinket elsőtől utolsóig a természet örök, habár titoktele törvényei szerint a himlőtől megóhatjuk. Újabb időkben több függőhíd bomlott el, s még több gőzhajó pattant szerte; de azért, mivel általom annyi veszté már életét – s most mind a híd, mind a gőzhajó túrhető bátorságú létre kapott –, nem az következik: hogy minekünk is szintazon krízisen kell átesnünk, s így bizonyos számú magyar kénytelen híddal leomlani vagy gőzzel levegőbe repülni, minekelőtte bátorságos függőhíd s gőzhajó hazánkat is díszesíthetné; hanem hogy minekünk nem kell, ha eszünk hasznát akarjuk venni, mindezeket A-nál kezdenünk, s *experimentumok* (tapasztalatok – a szerk.) által időt veszténünk, s végre magunkat éppen azon krízisekbe kevernünk, melyektől annyira rettegünk s méltán – hanem inkább más nemzetek tapasztalásit – mely próbák világiak s az egész emberiség sajátja – kell hasznunkra fordítunk.

Minden egyébbel szintígy van. S éppen azért, mivel a mai felvilágosított s jobbadán a vak eset által oly hatalomra emeltetett angol mosolygva tekint azon időkre vissza, melyekben őseit a legelők elválasztására, *limitatiók* (hatósági áruk – a szerk.), céhek, dézsma, robot eltörlésére s egy és más concessiókra – melyek következésében Albion szigete világunknak úgyszólván középpontja – nem annyira eszek s belátások, mint kénytelenség bírja – *minekünk* nem kell azon valóban nevetséges s végre szánakozást indító s legnagyobb bajokat szülő ujjhúzásokon, egyet nem értéseken, viszongásokon, egymás ellentiségeken sat. – melyek az angol történetek rajzait sok éveken által annyira eldísztelenítik – keresztül szomorkodnunk, „Hanem hogy minekünk ránk, gyermekinkre s honunk minden lakosira nézve legszentebb kötelességünk: *önkéntesen s így minden zavar nélkül* állapotunkhoz s hazánkhoz alkalmaztatva azon ideig-óraíglani áldozatokat tenni, melyeknek más nemzetek előmeneteliket köszönhetik.”

Lehetne mondani, kétséget nem szenved: „Ugyan mért kellene álladalmunkat s régen gyökerre kapott intézetinket új formákkal, új törvényekkel toldani, mért új utat nyesni oda, hol már tágas szabad járást látunk?” De erre nem kész-e a cáfolhatatlan felelet? Mit bizonyít a jelenlét? Szegénységet, hátramaradást s itt-ott szinte penész és rothadás jeleit.

Ha Szent István, Szent László s Kálmán fejedelmink törvényei a nemzet gyermeki korát ápolgáták is, s Nagy Lajos a serdülőt nagyobb isméretekre készíté, minden intézetik mégis mily felette különbözök az 1729-diki törvényektől, s mily szükségesek voltak ezen újabb idej józan újítások arra, hogy lelki fejlődésünkben csak annyira is juthatánk, hová nagy nehezen érkeztünk?

A 11- s 14-dik század törvényei elégtelenek s hibásak voltak a 17-dik század szükségéire, s így a 17-dik századiak elégtelenek s hibásak a 19-dik századéira, úgy mint minden bizonynal mai napokban – habár a bölcsesség serlegét legutolsó cseppig kiürítnők is – nem fogunk hazánk javára s díszére mindent oly

józanon elintézhetni, hogy azon utóink koron- s fokonkint határtalanul ne javíthatnának még, mert a lehető legnagyobb tökéletesülés csak jövőd s boldogabb nemzetségek sajátja! És éppen azért, mert hazánk s alkotmányunk a legszomorúbb helyzetek közt s a legsarkalatosb változások által se bomlott meg, sőt mai időkben százszorta boldogabb, mint a régi zavarban és setéségekben volt – éppen azért a legnagyobb újítások által, ha józanok, ma se fog megrendülni, hanem mind erősbre s tartósbra fejtekezni.

Ki azt állítja: „Nyolc századon fénylik keresztül alkotmányunk mozdulatlan”, nem végzé iskolai filozófiáját, s nézze felébredése végett törvénykönyveinket!

Lehetne továbbá mondani: „Ma meglehetősen vagyunk, s ugyan hol a garancia, hogy mostani kis szabadságinkból, ha változásnak ered egyszer alkotmányunk, végképp nem fogunk kivetkeztetni?” – De mily szomorú, magában nem bízó, szűkeszű s félénk lelkű okoskodás az ilyen!

Ha az időhez s a század szelleméhez illő változások s újítások által hazánk java s boldogsága még akkor se szenvedett csorbát – s ma mindnyájan határtalanul boldogabbak s bátorságosb helyzetetésűek vagyunk, mint elődeink! – még akkor se, mondom, midőn tudományi súlyunk s lelki fejlődésünk oly alacsony lépcsőn állott, s a királyi székek Péter, Ába Samu, II. Lajos ült – hazánkat török bírta – a nemest Caraffa s az eperjesi szék ítélte – ha mindezek s több ilyesek által se szenvedett csorbát, melyeknél fogva úgyszólván a múltért, mostért s jövődért bűnhődénk nagy részben –, miként retteghetünk mai napokban, az Istenért, hogy úgy mondjam, azon áldásoktól, melyek szeretett fejedelmünk atyai gondviselése és számos bölcs hazánkfiak férfias tanácskozásai élesztő kútfőiből honunk vidékire áradni fognak?

Mi fejedelminknek engedelmességek, s utolsó pihenetig hív jobbagyi vagyunk, ez megismértető jelünk, ez ősi szokásunk – de csak olyant hordozunk igazán szívünkben, ki hatalmas urunk, de egyszersmind kegyes atyánk is, mint mai fejedelmünk. A király dísz, hatalma s dicsősége ellenben nem alapul tudatlanokon, szegényeken, elkorcsosultakon s rabszolgákön uralkodás által.

S íme, itt jelen meg lehető jobb s bátrabb lételünk legbiztosabb garanciája! Melyet részemrűl törvényes és szeretett királyunk igazságszeretében, erős lelkiben s rólunk való atyai gondoskodásában *találok fel* egyrészt – másrészt pedig a *magyarság nemes kifejlődésében* – mert hiába, nem lehetünk más nemzetbeliek önbecsünk elvesztése nélkül – azaz ön erkölcsi súlyunkban *keresek* mindég.

Ezt támogassuk, ezt szaporítsuk tehát minden módon, minden úton, mert ez védangyalunk. – Csinosítsuk értelminket, terjesszük tapasztalásinkat, keressük fel a tudóst, társalkodjunk az elmetehetőséssel, nagyobbítsuk könyvtárinkat, jutalmazzuk a tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót – üljünk kocsi, szálljunk hajóra s nézzük a világot – s emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!

De mindezekrűl, drága olvasóm! mindaddig le kell mondanunk, sőt álmodnunk se szabad, míg szegénységünk a tudatlanság, előítéletek s balvélemények közt valódi szolgaságban fogva tart bennünket. Pénzünk s valóságos tehetségünk pedig addig sohase lesz, míg a hitel lábra nem áll hazánkban.

Végszó

Ha ezen előadott tárgy értelmét s több elágozásit csendes vérrel átgondolom, senki sem érzi s nem tudja jobban, mint én, mily különféle s nem mindenkor legkellemesb bényomásokot okozand a közönségre. Jóakaróim száma kevesedni, rosszakaróimé nőni fog, s így rám nézve fáradozásom láthatólag több kárt hozand, mint hasznot. Lesznek ellenben, habár kevesen is, olyanok, remélem, kik lelkem és szándékom tisztaságát elismerendik – lesz továbbá egy bizonyos valami legbelsőmben, ami túl fogja élni az előítéletek s balvélekedések mulandóságát. – Azok hajlandósága – mert korántsem érzem magamat elég erősnek egyedül is ellehetni a világon – lélekisméretem csendé s azon remény: „lesz egykor haszna munkálódásimnak”, minden jutalmam.

A hazaszeretetet sokan úgy képzik, mint Amort, bekötött szemekkel. Így hátramaradást, hibát nem láthatnak, míg a sűrű kendő homlokok körül; ha ez egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül. A hon igaz szeretete, vallásom szerint valamely nemesb s állandóbb gerjedelmek tartalma, nem vak szerelem, s azért nincs is oly változó fázisok alá vetve, mint azon mágusi, de mégis tökéletlen érzés, mely csak nyomorúságunkra emlékeztet, midőn pillantatokig félistenekké magasít, s megint minden szép vágyink mellett is porba gázol.

Ha mindent nem dicsérek hazámban, abból foly: mert hazámhoz nem oly gyenge kötelék csatol, mint valaha Venus fiát (Amort – a szerk.) Psychéhez – a világosság híja. – Ha anyaföldünk mocsárit, kopárságit említem s nem dicsérem: hazaszeretetről ered; mert inkább viruló kerteket kívánnék ott szemlélni, hol ma vadkacsa s vadlúd vagy homok és por van. – Ha előítéleteket megtámadni, balvélekedéseket gyengíteni, oszlatni s a tudatlanság sokszori büszke szavát neveléséssé hanggá iparkodom változtatni: hazaszeretetről cselekszem; mert sohasem hihetem, hogy előítélet, balvélekedés s tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének s boldogságának. – Ha itt-amott az elaljasodást, romlottságot s rothadást keserű szavakkal festem: honom imádásából teszem; mert ily nyavalyák ellen csak a *corrosiv* (maró hatású – a szerk.) szert tartom használhatónak. – Ha végre hazánkban mindent tökéletesb létre óhajtok emelni, a középszerűnek, mely ocsmánnyal rokon, gyűlöletéről származik s kivált azon középszerű gyűlöletéről, mely hazánk fényét homályosítja. Legyenek egyéb nemzetek hátramaradásokban megelégedtek, ne vágyjanak előre, magasbra – nem gondom; de köztünk csak az melegítheti szívemet édesen: ha az Isten legszebb ajándéka az emberi ész mind nagyobbra emeli királyunk hatalmát s hazánk díszt. – Csak az teheti érdemet előttem kedvessé, ha mostani, már úgyis szép helyzetetésünkből mind magasbra lépni keresünk erőt magunkban, melyet bizonyára találunk is.

Szándékom tiszta – mondásim azonban helyesek-e, az más. Ezeket makacsul pártolni nem akarom; mert igen jól tudom: mi nehéz legjobb akarattal is jót alkotni és az ahhoz vezető módokat megfoghatólag előadni.

De javallatim nem kötelezők, s így azokat el is lehet fogadni, ha jók; s még könnyebben visszavetni, ha rosszak. Magamat hazám igen kis szolgájának tartom; de azt hiszem: hogy a legkisebbnek is vannak nagy és számos kötelességi. S így ha egyet-mást érinték vagy emlékezetbe tünteték, azt, ha jól megfontolja tettemet, rossz néven senki se veheti. Ha valamely hív szolga urát eszmélteti: „idő volna már valamire – egy és más neki ártalmas, egyéb pedig igen hasznos lenne”, azért az igazságos úr, ha eleinte forró vére miatt elveszti is béketűrését, s kemény szavakkal fogadja szolgájának sokszor tán untató s kellemetlen jelentését, mégis megvallja végre: „ezen hívnek sokat köszönhetek, bár javallatit nem fogadtam is el mindég, de szándéka becsületes volt”.

Nekem úgy látszik – s tán minden csalódás vagy önkecsegtetés nélkül –, hogy külföldön tett többszöri utazásim, helyszínen szerzett tapasztalásim és sok jeles emberekkel gyakorlott társalkodásim által egyrül-másrül világosb, kiterjedtebb s többoldalú értelmem lehet, mint sok más, nem oly kedvező állapotban voltak; s így azt bátorodom remélni: hogy e munkában előterjesztett s a mindennapi vélekedéstől eltávozó jegyzésimet honunk valódi jóakarói rossz néven nem veendik; mert azokról említést kirekesztülég azért tevék, mivel használni kívánok.

Egy csillagász régi cselédje – ha nem tudja is egyébiránt a mathesis (matematika – a szerk.) legegyszerűbb törvényeit, csillagvizsgálásban ti. miképpen kell a műszereket állítani, felkészíteni, forgatni sat., mégis nagyobb hasznunkra leend, mint valamely más, igen erős matematikus, ki nem jártas ilyesekben. Senki se magyarázandja gorombaságra, ki igazságos, ha ily szolga forgolódik s mesterkedik leginkább a toronyban, mert ki-ki azt fogja mondani: „Természetes, annyi esztendő alatt valami csak ragadhatott rá.” S így velem! Ha némelyeket láttam, tapasztaltam s eredetek s forrásainál szemlélttem, amit mások nem tapasztalhattak – azért nem azt állítom, hogy nekem több érdemem van, mint másoknak – hanem hogy körülállásim sok másokénál kedvezőbbek voltak, s hogy azokat kötelességem szerint használni törekedvén, itt-amott rám is ragadhatott valami.

Az nem tud pirulni, ki azzal dicsekedik, hogy több tudománya vagy több pénze van, mint felebarátjának; de szinte egyenlő, sőt még nagyobb hiba egyet s más a közönség java elől eltemetni. – Megvetést érdemel azon dús, kinek erszénye csak önkéjei elégitésére van nyitva s a közjó előmozdítására mindég zárt – úgy szánakozást vagy dorgálást érdemel az, ki sértés félelméből vagy egyéb mellékes szempontokból tudományit s tapasztalásit elássa hazafiai elől.

Sok szerénységi köpönyeg alá bújik, hogy ő ezt s amazt inkább tudósokra, bölcsesberekre hagyja, midőn

igazán azért nem avatkozik a dologba, mert vagy nincs bátorsága, vagy tüsténti önnyereségét nem látja belőle. Ki pedig a közönségnek akar használni, legelső kötelessége: magáról egészen elfelejtkezni. S ki ezt nem cselelheti, nem is lesz soha valódi hasznos embere hazájának.

Gyermekek boldogságiért fáradozni s éltek tavaszában tőlök megfosztatni – olyat imádni, ki gyűlöl – hívnek tartott barátútl megcsaladni: szívrepesztő kínok – de túrhetőbbek, mint minden hazánkfiatútl kárhóztatni, elhagyatni; s még ily áldozatra is késznek kell lenni az igazán lelkes hazafinak. Curtiust szoktuk említeni mint a honszeretet legfényesb képzelét; s mi nagy volt tette? Tán gyűlöletes életét legszebb halhatatlanságért egy ugrással elcserélni, mi nagy mesterség ez? Hány volna köztünk, magyarok közt, kik ha oly téjjel nevedtünk volna, mint Curtius, s oly meggyőződéssel bírnánk, mint ő, hogy halálunk használ, inkább ma ülnénk a bátor szürke derekára, mint holnap – de nálunk több s nemesb hazafiság kell... hol sokszor tanú helyett zordon magány, dicséret s taps helyett fanyar visszavonulás, elhidegülés s egy részről tán gyűlölet, másíkrúl veszély! Mi nehéz félóraa valamiért felhevülni? De esztendőig túrni lelki sérelmet: ehhez kell, a szó legsúlyosb értelmében – féríú.

Csak ezek szerint is látja az olvasó: hogy igenis jól tudom, miben fáradozom, s mit várhatok. Előre el vagyok készülvé a rossz hazafi nevezetre; mert átaljában mindent nem dicsértem s mindent felhóik nem emeltem. Sok tán azt fogja mondani: „Ocsmányolja hazáját.”

Két gazda közül ki cselekszik józanabbul: az-e, ki magára s másokra fogja, hogy egész határja legjobb búzaföld, s így vakságában földé legnagyobb részét javítás nélkül hagyja; vagy az, ki magában így szól: Részé birtokomnak jó karban áll, részét víz bírja, becstelen fák vagy bozót fedí, részé pedig sovány, homokos föld, s így árkokat kell vonnom, irtanom, ültetnem sat. Melyik jobb gazda e kettó közül: az-e, ki még hosszú szórá juhaival is megelégszik, s azt gondolja minden bizonnal, hogy már a szorgalom zenitén áll, vagy az, ki kételkedik, s lassankint durva s olcsó gyapjú helyett selymest s drágát iparkodik nyírni – így melyik józanabb patrióta, az-e, ki azt mondja: Be szép azon sok mocsár, mely hazánkban van, mily jók s kellemesek az utak, mily rendesen forog minden, mily élet s elevenség van a földművelés s kereskedésben, mennyi pénzünk van, mi nagy híre Magyarországnak künn sat., s így minden javítás ellen vak hévvel kél ki – vagy az, ki azon törekedik, hogy mocsár kaszálóvá, süllyeteg sárárkolat kemény úttá, rendetlenség renddé váljon – hogy véradozási helyett a haza szívé új erőre kapjon, s a legtávulabb erekbe új életet lövelgessen, s a külföld, melynek nagy része létünket még nem is gyanítja, ha nagy fényét nem is, legalább értékét s belbecsét ismerje el hazánkknak. – Az első cselekvómód jó hazafiság meg nem csalható jele, és szeretetünket méltán gerjeszti, de haszna semmi, kára pedig sokszor számtalan; másí cselekvómód pedig józan hazafiság, s ez hasznot hajt-e, nem-e? Nézzük régíbb nemzetek évrajzít, ha öneszünk nyilván nem teszi előnkbe, hogy *aki nem lát*, sohasem használhat, de árthat; s csak az hajthat hasznot, *aki lát*. Vegyük rendre francia, holland, német, angol sat. nevezetes, általunk ismert hazafiak életét, s azt fogjuk találni: hogy nem a vak használ honjának, hanem a szemes, nem a mindent dicséró, hanem az igazmondó.

„Nevetségessé teszi hazáját” – ezt is fogja néhány pengetni – mert némely rajzimban tulajdon rúthalmokra fognak ismerni.

Ezek ne gondolják: hogy ók teszik s alkotják a hazát, s ne tolják azt, ami egyedül s egyenesen óket illeti, a házára. Hogy a londoni vagy párizsi cloakok (csatornák – a szerk.) jó szagát nem dicsérem, nem becsmérlem azért egynek tisztaságát, másnak kellemeit; s hogy némely egyes személy rothadását említem, nem hozok én azáltal homályt hazámra. Egyébaránt oly nagy egy nemzet, egy magányos személy ellenben oly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amazt nevetségessé tenni. Mit árthat a régi s erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt s követ hajt ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, s csak önerejét emészti az esztelen megtámadó. De árthatnak az apródok s még a férgek is nagyszámú sokaságban – s ezek inkább, mint minden egyéb, „órlík meg erős gyökerít a valahai kevély tölgynek”. Azon egyes személy, ki nem alattomosan cselekszik, sótt minden gondolati- s szavairúl igyekszik lerázni a homályt és kétest, s minden tetteirúl félrevonni a fátyolt s lepleget; ki nem hát mögött rágalmoz – hanem egyenesen szembe szól, az mi kárt tehet? Ha igaz, amit mond: nem árt, hanem használ – ha alaptalan: elhordja a szél, s kicsapongó elmefuttatásít elnyomja a közértelem s valódiság súlya. Én nem gyermekekhez szólok, kiknek lágy agyvelejekben az előítélet és szofizma könnyen gyökeret verhet, de féríakhoz; ítéljenek! – Nem mondom, hogy csálhatatlan vagyok.

Sok azt hiszi, ki törvényalkotmányunkat olyannak képi, mint egy harisnya – melynek egész léte könnyen semmivé válhat, ha csak egy szem oldatík is fel –, hogy legkisebb javítástétellel is felfordul minden. Azt hitte hajdan az angol, a holland is; de drágán fizetné most meg, ha némely eszesek s mélyebben gondolkodók nem kínszerítették volna, úgyszólván okoskodásík terhe által, a sokaságot előítéleti- s

balvélekedésiből kigázolni s javításik által szinte a fél világ kincseit honjokba halmozni. Semmi sem áll csendesen a világon, még a napszisztémák is mozognak – tehát csak Magyarország álljon s vesztegeljen mozdulatlan? Nem nevetséges törekedés-e ez? Vagy azt gondoljuk: hogy a Lajtától Feketetőig, s Beszkéd bérceitől Drávaig fekvő, csak 4000 négyszegmértöldnyi tartomány az univerzum közepe – mely körül milliárd világok forognak? Istenért! Nyissuk fel szemünket, vegyük hasznát eszünknek. Minekünk is mozdulnunk kell, akár akarjuk, akár nem, s nehogy hátrafelé nyomattassunk, *lépjünk inkább előre!*

Munkám tartalmából ki-ki azt fogja látni: hogy a végsőségeket s túlságokat gyűlölöm, s békítés barátja vagyok, szeretném a számos felekezetet egyesíteni, s inkább a *lehető jót* akarom elérni középúton, mint a *képzelt jót*, melyet tán csak másvilágon lelendünk fel, levegőúton. Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni: *valaha mik voltunk*, de inkább átnézni: *idővel mik lehetünk s mik leendünk*. A *Múlt* elesett hatalmunkból, a *Jövendőnek* urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló *reminiscentiákkal* (visszaemlékezésekkel), de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra. Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: *lesz!*

Délibáb

Örkény István: Születésnap

Verh-Olsunban tanyáztak a pékek. Volt nekik hat tereptarka mozgókemencéjük, de ők mégis a házakban sütöttek, mert azt mondták, az oroszok agyagkemencéjében szebben kél a kenyér. A Don-parton végig sehol olyan kenyér nem volt, mint Verh-Olsunban; méghozzá kétféle fajta: a közönséges komiszon kívül fehér lisztből is gyúrtak a kórház részére, úgynevezett tisztí kenyeret. Így az a kis kerülő megérte a fáradságot. Mánuel, a román kocsis beszólt a házba, s Révész meg Wirth már hozta is a pokróc alatt a szép, téglá formájú cipókat. Akkornap nem volt több ötvennél. „Tegnap nagy felfordulás volt – mentegetőzött Wirth. – Itt volt az alezredes, éjfélig ordított.” – „Nem lesz baj?” – aggodalmaskodott a hadnagy. Révész legyintett. „Fenét. Múlt hónapban vett birtokot Nógrádban, négyszáz holdat; a nagyságos asszony nevére íratta a ganéj.” Wirth jött a pokróccal, ki kellett venni a szánból a padot, hogy helyet csináljanak a kenyérnek. „Mi van a vonalban?” – „Készül valami” – mondta a hadnagy. – Három nap óta dolgozik az orosz tüzéség.” – „Ezt tudjuk, idehallik.” – „Nehéztüzéséget is hoztak a Donon át. Meg két Sztálin-orgonát. És állandó csapatösszevonások. No, hogy a kenyér?” – „Tíz márka párja.” – „Négyenél többet nem adok érte” – mondotta a hadnagy, de aztán megállapodtak. Végre is Osztrogorzskban tíz márkát is megadnak egy cipóért. Künn a vonalban még húszat is.

– Szervusztok! Kedden jövök. Gyerünk, Mánuel, a kórházba! – Felült a kenyérpiramisra, és a szánkó megindult Veretye felé, óriási pelyhekben hullott a hó, de az út jeges volt, s a szán széles ívben farolt, hol jobbra, hol balra: a lovak oldalogva jártak, nehogy az árokba forduljanak. És szünet nélkül dörögtek az ágyúk. Odakinn melegük lehetett a fiúknak. Szegény Imre...

Kaptató jött, aztán lejtő. A lovak habos pofával tartották a szánkót. A hídon hajtottak át, és beértek Veretyére; az út szélén hatalmas tábla, német és magyar szöveggel: Plündern wird mit dem Tode bestraft. – Zsákmányolni, harácsolni főbelövés terhe mellett tilos. Oroszul nem írták ki a fenyegetést, és a lakosok nyilván azt hitték, hogy valami szappanreklám áll a táblán. Ha valaki lefordította volna a szöveget, kinevették volna s joggal. Ebben a háborúban a honvédek zsákmányolt élelemmel táplálkoztak, lopott meleg alsóban jártak, az utcán nehézpuskával vadásztak a libákra. Pedig maguk is javarészt parasztok voltak a tizenketteseknél, méghozzá alföldiek, Debrecen meg Kecskemét környékiek, akik önnön nyomorúságukon tanulták ki, mit ér a tél elején az egy tehén, a magánosan hentergő hízó meg az elvermelt krumpli a fészker mögött. Mi volt ez? Ha őket kérdezték, azt mondták, hogy fejtől bűzlik a hal.

Mert onnan búzlott, a fejétől. A tisztek zöme úgy készült erre a háborúra, mint egy nagyszabású kalózkalandra. És kiderült, hogy ez az ország csaknem kimeríthetetlen, jóllehet a foglalók több hullámban követték egymást, s mindegyik kivetette a sarcot. Az elsők a németek voltak. A németek megtekintettek mindent, összeírtak mindent, végül elvittek mindent. Mi jut nekünk? – zúgolódtak a magyarok. Mégis: jutott. S megindult az üzletelés, fosztogatás, erőszakoskodás, amit úgy hívtak: magyar megszállás. Riemer lelkész hadnagy úr Osztrogorszkból huszonhét ikont küldött haza; ebből egy kis kavarodás lett, valami látszatvizsgálat, de Riemer kijelentette a tisztí étkezdén, hogy a háborúnak egy törvénye van: az, hogy nincs törvénye. Es ebből szállóige lett.

A szán megállt. A hadnagy ráterítette köpenyét a kenyerekre, és bement a kórházba, egy kétemeletes vöröstéglapépület jobb szárnyába, ahol a patika működött. A szoba zsúfolva volt orvosságos ládákkal – melyekből a menta meg a kloroform szaga áradt – meg frissen borotvált, kölnivíz lehelő tisztekkel. Karácsonyi Laci, a gyógyszerész zászlós, az asztalnál ült, a többi, Vörös, Duci, Prónay, Gál meg Zimmermann, ahol tudott, ládán, köpönyegen, a földön, mikor a hadnagy belépett, harsogva nevettek, még a köszönését sem hallották. Mi az? Mit röhögtek? Hát röviden, a Frici tegnap Verh-Olsunban vett egy asszonytól egy tehenet. Adott érte egy csomag Szimfóniát, hat doboz gyufát és egy levélre való varrótűt. Jön vissza a tehénnel, de az istálló hideg volt, rádobja a köpenyét, a kincstárit. Reggel Frici kimegy az első fejéshöz: hát se tehén, se köpeny. Keresik itt, keresik ott, végre este elmennek Verh-Olsunba. No, ott kellett volna kezdeni. A tehén még az éjjel hazament a mamához; ez meg reggel eladta egy munkásszáznak, és a köpenyből nadrágot varrt a gyerekeinek. Frici meg majdnem hogy epét nem hányt, na, gondolhatod.

És újra nevettek.

„Dologra” – mondta Karácsonyi, oly mély és rekedt hangon, mint egy cigánybanda nagybőgője. Egy óriási kenőcsöstégely volt a kezében, abból kenegette az arcán a pattanásokat. „Hoztál valamit?” A képe pirosan fénylett. „Hoztam.” A patikárius egy ládába tette a tégelyt, és leült.

„Van itt tizenegy zsidótól bon; összesen 1200 márka.” – „Hát még?” – „Húsz doboz gyümölcsíz, két láda vaj, huszonöt kiló babkávé.” – „Szép.” – „Nagyon szép. Orosz pénzt kérek.” – „Mennyit?” – „600 cservonect.” – „Az is szép.” Karácsonyi számolt. „Szalonna nincs?” – „Most nincs, majd a jövő héten.” – „Jól van.” A zöld vizespoharakba rumot töltött, és koccintott a hadnaggal. Az ablakot megrezegtette a tompa, távoli dörgés.

Zimmermann főhadnagy, aki az ablakdeszkán kuporgott, füttyentett és ijedten bámult kifelé. Mind az ablakhoz tolakodtak. A kórház udvarán az alezredes jól ismert autója állt, zsúfolásig felpakolva; nemcsak a csomagtartóban, hanem a tetején is kofferek, ládák, zsákok inogtak. A sofőr begyújtott, és a kocsi, mint egy dromedár, himbálózva vágott neki az osztrogorszki útnak. „Megugrott?” – csodálkozott Prónay. „Mert bűdös volt már neki” – magyarázta Gál; de már nekik is bűdös volt. Ha az alezredes meglóg, akkor vége a jó világnak, és akinek esze van, nyugat felé fusson, ha drága az élete. Kitört a háború. A hadnagnak is melege lett. „Na, megyek” – mondta, de senki se törődött vele, mindenki a köpenyét húzta. Egy perc se telt belé, s a patikában, a zöld ládák között nem maradt egyéb, csak a mentaszagú levegőben a szürkén gomolygó cigarettafüst.

„Mánuel, ahogyan csak tudsz: Korotojak felé!” Eszeveszett ötlet: most a Don felé menni, amikor mindenki menekül! De a hadnagy nem mérlegelt. Imre van ott, az öccse, aki hadapród a harminchatosoknál. Az a hülye képes, és ott marad az utolsó pillanatig... Az ágyúdörgés nem gyengült, de nem is erősödött; egy kis szerencsével még időben az állásokba érhet. Siess, Mánuel! De sietni nem lehetett. Az úton lassan kigyóztak előre a menekülők, sűrű tömeggé préselve. Emberek, szánok, kocsik, autók, szorosan egymás nyomdokában, de mind csak lépésben. A hadnagy belekiáltott a tömegbe: „Emberek! Ki jön Korotojak felől?” Csak egy hang felelt: „Az anyád kínja!” De lehet, hogy ez nem neki szólt. „Várj meg itt” – kiáltotta Mánuelnek, és megindult a mezőn, a süppedő, roppanós hóban. Nehéz járás volt. Elhajigált puskákon, lőszeresládákon lépett át, keményre fagyott lovak lábán, halottakon, sok-sok hullán. Volt, akivel a sebesülés végzett, de sokan csak pihenni ültek le, és a halál oly csendesen lepte meg őket, mint az álom. A cigaretta a körmükig égett, azután kialudt.

Már egy félórása taposta a havat, mikor rájött, hogy hiábavaló. A Don-vonal összeomlott: világos, hogy Korotojakban sem talál egy teremtet lelket, hacsak az orosz nem. Átugrott az árkon, és beállt a visszavonulók közé. Hogy lehetne Imrét megtalálni? Talán Bugyonnijban lesz már némi eligazítás... De Imréről ott sem tudhatnak semmit. Imre elveszett. És ahogy körülnézett, két lépéssel a háta mögött

meglátta Imrét. Bevárta. Ránézett. „Szervusz” – mondta nyugodtan, s Imre közömbösen köszönt vissza. Ez a találkozás annyira hihetetlen volt, hogy nem lehetett meglepődni rajta. Nyilvánvaló, hogy ehhez hasonló véletlen nincs az életben, csak egyetlenegy.

Imre arca fáradt volt, s a karja felkötve. „Mi baj?” – „Nem ért csontot.” – „Fáj?” Imre nem is válaszolt, csak pattintott a két ujjával. Egy darabig szó nélkül mentek. A hadnagy egy zacskót vett elő, és megkínálta Imrét, aki ép bal kezével szedegette a cukorkát. „Nem látok tisztán... Mi történt voltaképp?” – „Mit tudom én? Hétkor bejött Módi, és azt mondta, be vagyunk kerítve. Hívtam a nagy R₃-mal Némedit, azt üzenete, tartsam az állást. De már nem volt kivel, mindenki menekült. Én átvágtam magam valahogy.” – „Ne félj, a vereteyi hídnál áll a szán. Van rajta ötvennégy kenyér és egy láda konzervhús.” – „Maradhatós. Ott vár a hídnál?” – „Ott.”

Hát nem volt ott. Se a szán, se a kenyér, se a hús. Mi lesz most? Némán mentek tovább, beleékelve a tömegbe, súlyos gondolatokat forgatva. „Bugyonnijban szerünk szánt meg élelmet” – mondta Imre. „Szerzel rossznyavalyát.” – „Akkor megdöglünk mind a ketten.” – „Meg.” De ezt nem hitték komolyan. Úgy gondolták, hogy Alekszejevkát a németek mindenáron tartani fogják. Ott fekszik a Wiking meg a Grossdeutschland, a két SS-páncéloshadosztály, a német hadsereg virága, csupa kölyök, mind szőkék és kék szeműek, és vödörből isszák a vért. Majd ők!

A hadnagy a fülére húzta a kucsmát. A havazás elállt. Hideg lett, az égre odafagytak a felhők, besötétedett. Az ágyúzás megrikkult, s a végeláthatatlan, fehér síkságon hosszan húzódott a visszavonulók oszlopa. Amott ez a ház már Alekszejevka. A tömeg meglazult körülöttük, az emberek szállás után néztek. Micsoda kilátástalan vállalkozás! Kézen fogták egymást, és úgy tapogatóztak végig a szalmával védett házfalak mentén egy kapuhoz... Egyhez, öthöz, tízhez. Kilincs sehol, be kell rúgni az ajtót. És a szuroksötét kamrán átbotorkálva, még egyet. Akkor végre bent vannak a melegben, a bűzben. Rengeteg ember áll összezsúfolva úgy, hogy ülni sem lehet. Egy pohárban, a sárga napraforgóolajon egy csepp kis láng úszik. „Jó estét, emberek. Akad-e valami kis hely?”

A közelben állók hallgatnak, csak messziről szól egy hang: „Küldjétek a pokolba őket.”

„Na gyerünk, Imre.” És újra ki és újra előlről. Minél mélyebbre érnek a faluba, annál ellenségesebb a hangulat. Valahol, talán a hatodik vagy hetedik házban pisztolyt fog rájuk egy román. Félszegen mennek kifelé.

Már azt hitték, hogy nem jutnak fedél alá, amikor az egyik házban, amely pedig belekönyökölt az útra, csak két katona aludt, a földön. Az egyik felült. „Ni csak, a hadnagy úr!” Egy őrzető volt. Bajuszos Nagy István a harmadik szakaszból. „Te vagy az, Nagy? No, ez derék. Meghálnánk itt, fiam.” – „Lehet, hadnagy úr, lehet, bár egy kicsit körülményes.” – „Mi baj?” – „Az asszony, hadnagy úr. Meghaborodott a szerencsétlen. A kisfia játszott, és egy szilánkot kapott a fejébe.” – „Hol van?” A katonák összenéztek. „Amott, a kemence mögött.” Fölkeltek a lócáról. Fáradtan cammogtak át a kemence túlsó oldalára. Visszahökkenetek. „Mi ez?” – „Nagyon kiabált, hadnagy úr...” Fenn, a meleg padkán, ahol az oroszok aludni szoktak, a gyerek feküdt. Fejéről a véres rongykötés a nyakára csúszott; a seb pucéran vörösölt, nyíltan, szemérmetlenül. Még volt benne élet. Az asszony a földön feküdt és nyöszörgött. Keze-lába átkötve kötéllal. A szája betömve, az ajkáról nyálasan csüngött a rongy. „Ki csinálta ezt?” – „Én egyedül” – szölt Bajuszos Nagy István. „Oldozd föl.” – „Akkor szikrát se alszunk éjjel.” – „Oldozd föl, azt mondtam!” Nagy föltápáskodott, és morcosan elővette a kését.

Az asszony térdre emelkedett, de ügyet se vetett rájuk. Odatelepedett a padkához, meredten a gyerekre szegezte a szemét, és sírt, sikoltott, szitkozódott, ahogy a torkán kifért. Ők mind a négyen tanácstalanul álltak egy ideig, és aztán visszamentek a kemence elé, és lefeküdtek. Imre átkötötte a karját, panaszkodott, hogy lüktet és ég a seb. Az asszony zokogott, és ordítva hívott valakit, talán a férjét vagy Istent vagy a halált. Álmatlanul forgolódtak, nyögtek. „Csak jobb volt úgy” – morogta Bajuszos Nagy. A hadnagy rászólt. „Majd elhallgat.” Nem hallgatott el. „Jaj – nyöszörgött Imre – nem bírom tovább.” Az asszony bírta. Ha egy időre elcsendesedett, utána rögtön dupla erőre kapott. Tán ki is múlt már az a gyerek... Mit változtatott az? Az asszony sírt, sikoltott, üvöltött, jajgatott. Imre feltápáskodott. Kicsit szédült ugyan, de átbotorkált a fekvőn, megkerülte a kemencét, és az asszonyhoz lépett. A szűk falak közt soká visszhangzott, ide-oda hullámozott, végül elhalt a pisztolylövés. Imre visszafeküdt. „Mit csináltál, az ég szerelmére?” Imre nem felelt. Imre már aludt. Rögtön utána elaludt a hadnagy meg Bajuszos Nagy meg a negyedik honvéd.

Mélyen aludtak, fáradtak voltak. A hadnagy sokat mocorgott álmában, fejét az öccse mellére fektette, de

Imre nem ébredt fel. Nem ébredt fel akkor sem, amikor az ágyúk már egészen közlelről szóltak, és a falu határában tüzelni kezdtek az orosz géppuskák. Még akkor sem riadt fel, amikor megingott a ház, és a szekrényben zörögtek a poharak, mert a holdfényes úton pokoli robajjal száguldott a Grossdeutschland a Don felé. A tűz csendesedett, távolodott; és a négy magyar békésen aludt tovább a késő esti órákig, talán sosem keltek volna fel, ha nem ébreszti őket az éhség.

Hej, micsoda napfény! Harsány és sugárzó és átható, mint a trombitaszó. Gyerünk, fiúk! Bajuszos Nagynak volt egy kenyere, Imrénének hét csomag cukor. Aztán elindultak. Kint kevesebb a nép, de a tempó gyorsabb. Autónak nyoma sincs – a tisztek már messze jártak, itt-ott egy szán, felpakolva az egekig. És körülötte a tömeg. És a tömegben hírek. Jó hírek, rémhírek, egymást cáfoló, egymást dagasztó, lelkesítő és kétségbeejtő hírek. Kamenkát elfoglalták. Harkov az oroszoké, és Kijevben angol ejtőernyősök szálltak le. Akkor mi végre futunk? Mi lesz most?

Sütött a nap. Az út nyílegyenesen vágta ketté a téli, havas sztyeppét; itt-ott, keleten meg délen, füstoszlopok szálltak az égre. Ők csak mentek, mentek. Sehol egy falu, sehol egy ház. Imrénének elfogyott az utolsó cukorkája, és már rég nem volt senkinek kenyere. Igaz, a Grossdeutschland talán visszanyomta a frontot; de ők akkor is ott vannak, ahol vannak, éhesen, fáradtan, fagyoskodva és magukra hagyva... Imre megállt, a bátyjára nézett. „Hogy fogunk mi innen élve hazamenni?” – „Ne gondold erre.” „Hát mire gondoljak?” – „Mit tudom én. Hanyadika van ma? Nem január tizenötödike?” – „De igen.” „Hisz akkor ma van a születésnapod.” – „Csakugyan, ma van a születésnapom.” – „Gratulálok” – mondta a hadnagy, de ezt Imre nem hallotta már, mert zörögve, csörögve, a motorok pokoldübörgésével utolérte őket a Grossdeutschland SS-páncélos hadosztály.

Alig lehetett rájuk ismerni, úgy kicsinálták őket. Némelyiket láncon vontatták, kettőt úgy feltépett a robbanás, mint amikor szuronyhegygel nyitják ki a szardíniásdobozt.

Az elviselhetetlen zajt túlkiabálta egy hang: „Alekszajevkában már oroszok vannak!” A hadnagy elkapta az öccse karját, és kihúzta az útpadkára. „Végünk van” – mondta Imre.

De éppen akkor, messze elöl, beadta a kulcsot egy páncélautó. Le kellett vontatni az árokba, amiből torlódás lett, a járművek felzárkóztak, leálltak, csak a motorok túráztak. Pont az orruk előtt egy pótkocsi teherautó állt meg, abból az óriási fajtából, aminek az oldalán az áll: Deutsche Reichsbahn. Odaugrottak, felhúzódkodtak a vontató és a pótkocsi között, és a felhágóra léptek. Az utolsó pillanatban az autósörnyeteg meglódult, s elindult velük.

A nap a szemükbe tűzött. A kocsi rettenetesen rázott: belekapaszkodtak az oldalába, és ez nagyon fárasztó volt, főleg Imrénének, aki csak a fél kezét használhatta. Bemászni nem lehetett, mert a kocsi tele volt sebesültekkel; sűrűn feküdtek, s mint a sózott hal a ládában, egy sor hosszában, egy másik keresztben – és azon még egy, hosszirányban. A betegek bűdösek voltak. Aki még élt, mozgott, mint az eltaposott hernyó, hogy levegőhöz jusson. „Absteigen!” – kiáltotta egy hang, egy egészségügyi őrmesteré, aki a kocsi elején ült, a vezetőfülkének vetve a hátát. A hadnagy csak annyit tudott németül, amennyi a fronton ráragadt – „Was ist?” – „Absteigen.” Imre se értette a német szót, de az őrmester megmarkolta az automata pisztolyát. Nem lehetett kétség. „Herr Sanitätsfeldwebel!” – könyörgött a hadnagy, és nyújtotta a nyakát, hogy a köpeny alól kibújják a csillag. Az őrmester vörös lett a dühtől. „Saubande, absteigen!” Legalább hatvannal ment a kocsi. Láruk alatt fehér szőnyeggé folyt össze a hó. A hadnagy elsápadt. Látta a félkört, amit a pisztoly leírt, látta a fegyvercsövön kicsapó tüzet, a szapora villanásokat. Imre összecsukszott és lezuhant. „Istenem” – jajdult fel a hadnagy. Ma van a születésnapja. Irtózatoss, keserű, tehetetlen düh fogta el. „Du Schwein” – üvöltötte. – „Du verfluchter Hund!” – de a száját elöntötte a vér. Ujjai leváltak a deszkáról, térde megbicsaklott, és fejével lezuhant a kristályosan szikrázó hóba, az óriási kerék elé. Csak egy csendes, alig észrevehető roppanás hallatszott, és máris feldübörgött a következő gép.

Ady Endre: Szegény, jó fiaim

Hány tavaszon küldtem bárhonnán
Nektek a sok hitető verset,
A Jövőt prédikáltam nektek
S most a jelen be másként lobban,
Másként gondoltam, szebben, jobban.
Jaj, golyózáporba áztattátok
Üstökötöket és fejemet.
Fejem, fejem, bús felelős, te,
Miért adtál ifjaknak hiteket,
Mikor a világ csak hiteget
S én nem láttam, hogy a Föld por és rongy.
Drágáim, árváim, fiaim, Tik,
Kikkel, jaj, hogy most sem lehetek,
Hol jártok vén bolond fejemmel
S ama nagyszerű kegyelemmel,
Hogy a Halált ifjan éritek.
Drágáim, árváim, fiaim, Tik,
Az Élet csakugyan menekül?
Hol jártok, vagytok s kik – éltek – még?

1917. augusztus 12.

Ady Endre: Négy-öt magyar összehajol

Itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájdalmukból
Egy ifjú-ósi könny, magyar könny:
Miért is?

És utána, mint a zápor
Jön a többi könny:
Miért is, miért is, miért is?
S nincs vége könnynek és miértnek.
Fölöttük hahota köszön,
Hahotája, akik nem értnek
S akik sohase kérdik s kérdték:
Miért is?

És csöpög a könny:
Miért is, miért is, miért is?
És hömpölyög fönt a hahota,
Hogy soha, soha, soha.

Ennyi búsulással fényesen
Nyílnék meg az Ég,
Ahol csak Ég és okos üdvösség van.

S itt nem elég.
Itt nem kell csak a könny
S itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol.
Miért is, miért is, miért is?

Ady Endre: Óda a betűkről

Lázás napok emléki egyre tűnnek,
Az utcákon zászló nem lengedez:
Tudjátok-e, hogy nem piros betűs ünnep:
Fekete betűk ünnepe ez...
Tudjátok-e, hogy zajban ünnepelni
Nincsen jogunk s nekünk nem is lehet:
Mi éjben, félve gyújtjuk a világot
S jégtengerből csaljuk a meleget.
Mi féltve őrzünk minden kis parázst is,
Óh, mert nekünk kihúlni nem szabad,
Száz istenük lehet a lármázóknak –
Nekünk egy: a megváltó gondolat...
...A bálványok vajon miből kapnának
Szent gerjedést, vad honfiharagot,
Jelszavakat, hahogyha nem volnának
Apró, kiformált ólomdarabok.
Tömjént nem kaphat egyetlenegy bálvány,
Bölcsésé, bolonddá válni nem lehet –
Mi ünnepeltetjük a világot:
ólombetűk és éji emberek.
Mienk az ország, hatalom, dicsőség,
Mienk a küzdés, bánaság, nyomor,
Mienk a zsongó dalos, szerető szív
S a romlást kérő, éhező gyomor.
Minden mienk és semmink a világon,
Mienk az élet legmaróbb sora,
Nincs több joga senkinek a munkára,
De ünnepelni sincsen több joga!...
...Légy üdvözölve szent, termékeny éjjel,
Mikor világot gyújtunk a világnak,
Mikor az eszmék szállnak szerte-széjjel,
Mikor a betűk megváltást csinálnak,
Mikor cseppenként szikkad ki a vérünk,
Tüdőnk fullad, égő pokol agyunk,
Légy áldva, nagy nap!... Nyomorultak
És dicsőek te általad vagyunk!...
Mi vagyunk isten kiválasztott népe,
Kik, íme, most fennen büszkélkedünk,
Akiknek szívük csupa tiszta béke,
De harcolunk és megfeszítettünk...
...Rendelteték... Betöltjük rendelésünk,
Leszünk a megváltásért áldozat
S krisztusi szívvel megimádjuk,

Mi reánk sújt: a súlyos átkokat.
S a fórumon mikor elült a lárma,
A szíveinkben gyúlnak szent tüzek
S megáldjuk üdvünk, kárhozásunk,
Megáldjuk a fekete betűket!...

Petőfi Sándor: Úti levelek Kerényi Frigyeshez III.

– 9-12. levél –

9. levél

Beje, július 6. 1847.

Beje Gömör megyebeli falu Rimaszombat és Rozsnyó között. Ezt nem a te kedvéért mondom, barátom, aki úgyis tudod, hanem azok kedvéért, akik nem tudják és vajmi nagy ezeknek az ő száma. Itt vagyok Bején, mégpedig a papnál, tiszteletes Tompa Mihály barátunk és kollegánknál. Vig napokat élünk, de mindazáltal csalatkozol, ha azt hiszed, hogy kevesebbet civakodunk, mint hajdan nálad Eperjesen. Minden pillanatban összeveszünk. Ő azt állítja, hogy ő a legbékeszeretőbb ember a világon, én is azt állítom, hogy én vagyok a legbékeszeretőbb ember a világon, pedig meg vagyunk felőle győződve, hogy mind a ketten a legdisputaxabb emberek vagyunk a világon. Egyébiránt neki mint papnak, csak több eszének kellene lennie, vagy mi, s kötelessége volna engedni, de ő kötelességéről mindig megfélemedezik vagy tulajdonkép soha eszébe sem jut. Különben egymás verseit illő kimélettel bíráljuk. Ő azt mondja, hogy ez és ez a munkám nem ér semmit, hogy az silányság; én azt felelem, hogy nem igaz, mert az remek... s ha én mondom neki, hogy ez és ez a műve nem ér semmit, hogy az nyomorúság, ő feleli, hogy nem igaz, mert épen ez legjobb munkája. Átaljában a fiatal irodalom tagjai tán túlságosan is szigorúak egymás iránt, s a mizerábilis csőcselék mégis azt akarja elhíttetni a közönséggel, hogy mi egymást tömjénfűstbe fojtjuk.

Július 1-jén indultam Pestről. Halld csak, milyen szívdöbentő s hajmeresztő szerencsétlenség ért. Indulásom előtt egy óranegyeddel jut eszembe, hogy könyveimet már mind elzártam, s az utra nem hagytam kinn semmit. Odafutok könyvárusomhoz, hogy adjon hirtelenében valami kis könyvet, amit zsebembe dughatok. Kipkednek-kapkodnak, végre adnak egyet, elteszem, s rohanok. Az omnibuszon, mely a vasúthoz visz, megnézem, vajon mi olvasmányom lesz? s határtalan egek! mit kellett látnom?... Goethe Faustja volt a zsebemben. Mit csináljak? kiálték föl magamban, mit csináljak, káromkodjam-e vagy elájuljak? Tudod, barátom, és ha nem tudod, hát tudd meg, hogy én Góthét nem szeretem, nem szívelhetem, utálok, undorodom tőle, mint a tejfölös tormától. Ennek az embernek gyémánt volt a feje, de szíve békasó... eh, még az sem! hisz a békasó szikrát hány. Goethe szíve agyag volt, komisz agyag, nem egyéb; nedves puha agyag, mikor ostoba Wertherjét írta, azontúl pedig száraz, kemény agyag. És nekem az ilyen fráter nem kell. Előttem minden ember annyit ér, amilyen értékű a szíve. Előbb meg tudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer rosszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Lángoló szív, lángoló szív! vagy a fagyos sir!... Oh istenem, ha az én meleg, forró szívem egykor kihúlna... de nem, ez nem lehet. Az én szívemet még a halál sem hűti meg. Temesetek el éjszakon, s ültessetek sírom mellé narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, melyben fekünni fog.

Goethe a legnagyobb németek egyike, Goethe óriás, de óriás szobor. A jelen mint bálványt állja körül, de a jövő el fogja dönteni, mint minden bálványt. Amily egykedvűleg nézett ő le dicsősége

magasságáról az emberekre, oly egykedvűleg néznek le majd az emberek dicsősége porbavegyűlt romjaira. Aki másokat nem szeretett, azt mások sem szerethetik, legfőlebb bámulhatják. S jaj azon nagy embernek, kit csak bámulni lehet, de szeretni nem. A szeretet örök, mint az isten; a bámulat mulandó, mint a világ.

Ad vocem bámulat! (hogy visszatérjek utazásomhoz, vagy, igazság szerint, hogy elkezdjem) azon a vasúton bámulatosan halad az ember. Szeretném ráültetni az egész magyar hazát; néhány esztendő alatt tán kipótolná, amit néhány század alatt elmulasztott a haladásban. Kár, hogy oly rövid még nálunk az egész vasút. Mikor az ember azt gondolja, hogy még csak fölül, már akkor leszáll, s ott van Vácon. Amily nagy a rokonszenve Pálffy Albert barátunknak ez iránt a Vác iránt, épen oly nagy az én ellenszenvem. Szegény Berti! mindig Párizsról ábrándozott, s utóbb is majd Vácon telepedik meg. Milyet nevetek, ha majd így kell címezni a levelet hozzá: Pálffy Albert barátomnak, hites ügyvédnek, jeles írónak, Vác város érdemes polgárának, tisztos családapának. – Hahahaha! Carteaux, Etoile-sombre, Trois-Rivières s Rivuli-Dominarum írója... és... váci polgár, hahaha!... de azt mondja O-Mear: „ismerem az élet utait, azért nem csodálkozom a történeteken.”

Elkísér Vácig Emődy Dániel. Nem tudom: egyszer fogja-e közönség e sorokat olvasni, vagy... egyszer sem; de leírtam e nevet, hogy ahányszor olvassák leveleimet, lássák egyszersmind leghívebb, legönzéstelenebb és legtisztább lelkű barátim egyikének nevét is. Barátja vagyok, mert ő is barátom, de barátja vagyok méginkább azért, mert ő jellem, oly erős jellem, amilyen e gyöngye korban kevés van, amilyen csak az lehet, kinek a szegénység volt a dajkája és nevelője. Urak, tiszteljétek az ilyen embereket, kik kenyeret esznek, bár kalácsot ehetnének.

Váctól Rimaszombatig gyorszekéren mentem, és enfin olyan gyorszekéren, ami csakugyan megérdemli ez annyiszor bitorlott nevet. Utazásunk rohanó és kényelmes volt. Utitársaim ellen sem panaszkodhatom, mind magyarok voltak, nem mint a minap debreceni utamban, hol egy isten nélkül való bárkába egész emberménagierie szorult össze. Losoncon meglátogattam a kis Vilmát, kit ezelőtt két évvel itt jártamban testvéremnek fogadtam. Most is oly jó, most is oly szép, mint akkor volt; férje pedig most is olyan nagy golyhó, mint akkor volt, s ezt látni nagyon örültem, mert meggyőződtem afelől, hogy mégsem igen igaz, amit úgy beszélnek, hogy a házasság tönkreteszi az embert. Legfőlebb az van a dologban, hogy az asszonya válogatja meg, s így nincs mitől tartanom. Tizenhat órai utazás után Rimaszombatba értünk, honnan másnap reggel fogadott szekéren ide Bejébe hajtattam. Épen mikor indulni akartam, odalépett hozzám egy ember... akarom mondani, egy német, s kért, hogy vegyem föl, miután úgyis egy az utunk. Magas, szőke, negyvenöt körül járó férfi volt, tisztességes öltözetben, hóna alatt kendőbe kötött kis batyuval. Mondám neki, hogy szívesen fölveszem, de csak egy föltét alatt, tudnillik ha az egész úton egy szót sem szól, mert nem szeretek beszélni útközben, németül beszélni meg sohasem. Megigérte s fölült. És így haladtunk jó darabig szótalánul, végre magam törtem meg a csendet, s képzelem, mennyire örült meg ezen szegény utitársam, mert, amint aztán kisült, hallatlan bőbeszédű volt, s így a hallgatás tán még nagyobb terhére esett, mintha gyalogolnia kellett volna. Csakhogy megoldhatta a kereket, beszélt aztán annyit, hogy, amint a nótában van:

„Ha a megye diák volna,
Tisza, Duna tinta volna,
Mégse győzné azt leírnya...”

Elmondta, hogy ő zongora-hangoló, s így jár az országban holmijével hóna alatt; nagyon szeretne a lotteriában valami ötven, hatvan ezer forintocskát nyerni, mert már öregszik, s hátralevő napjait nyugalomban óhajtaná leélni; a szeretője gouvernante Nyitrán, s utójára Nagyszombatban találkoztak a tavasszal, így és így stb., stb. Addig beszélt, addig beszélt, míg egyszer csak azt vettük észre, hogy ott vagyunk Bejében, a papi lak előtt. Leugrottam, zörgettem, ajtót nyitottak, s aki ajtót nyitott, az maga volt tiszteletes Tompa Mihály uram. Rohantunk egymásnak, mint két üstökös csillag, mely egyik a másikat szét akarja zúzni... összeöleleztünk... de nem birkóztunk... csak öleleztünk. Azóta itt élvezem a csendes falusi magányt, „hogy frázisban beszéljek”, mint Pálffy Albert mondta, midőn életében az első s tán egyszersmind utósó frázist találta kiejteni. Bizony komisz is az! isten őrizzen minden becsületes embert még a hallásától is.

A napokban megnéztük Murány várát, mely ide valami hat óra járás. Aki valaha Gömörbe vetődik, nagyot vétkezik maga ellen, ha ezt meglátogatni elmulasztja. Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör s ennek ismét legszebb vidéke Murány. Gyönyörűségesen vadregényes táj. Szép, derült nyári

délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán hazánk valamennyi várai között legközelebb álltak a felhőkhöz a mindenfelől szédítő meredekségű kőszikla-ormon. Köröskörül a még magasabb hegyláncon sötét fenyvesek, alant a mélységes völgyben a kéklő köd alatt fehér juhnyájak és tehéncsordák. A nyájak kolompoltak, a madarak daloltak és fütyöltek, távolabb a hámorok zúgtak... mindenütt zaj, életzaj, csak itt fenn a bérceken, hol egykor kardok csörögtek és ágyúk dörögtek, csak itt volt csend, halálcsend... kivéven, hogy Tompa Mihály hortyogott.

Igen, aludt és hortyogott, becsületes szentségére esküszöm, aludt és hortyogott... mert ezt eskű nélkül a legkönnyhívőbb ember sem hiheti el. Míg én a táj páratlan fönségén s a mult idők nagyszerű eseményein a legköltőibb ábránddal merengtem: addig Tompa Mihály aludt és hortyogott. Ha halálos ágyam előtt térdelve kér, hogy bocsássam meg ezt neki, mégsem bocsátom meg; ha a másvilágon találkozunk és kér, még ott sem bocsátom meg. Nem.

Ismétlem: aki Gömörben jár, el ne mulassza Murány omladékait megnézni, el ne mulassza! de magával ne vigye Tompa Mihályt, mert ő alunni és hortyogni fog, alunni és hortyogni... s e hortyogást még koporsótokban a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül. Hrrr, hrrr, hrrr!

10. levél

Miskolc, július 8. 1847.

Ez ismét szép napja volt életemnek, nagyon szép. A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal, kinek semmi titka nincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást, és azért vagyunk olyan jó barátok. Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését... megtanított rá a világ misztériumainak grammatikája, a költészet. Értem pedig különösen a falevelek zörgését. Le-leülök egy magányos fa alatt, és órákig elhallgatom, mint zizegnek lombjai, mint suttognak fülemben tündérregéket, melyektől a lélek mámoros álomban meghúzza a képzelet harangját s beharangozza az égből az angyalokat szivembe, e kis kápolnába.

Hajnal hasadta előtt indultam Bejéből Tornaija és Putnok felé, ide Miskolcra. Az egész út a Sajó völgyén víz keresztül, alacsony, zöld és kék hegyek és halmok között, melyek nyájasan üdvezlik az embert, s vesznek tőle búcsút egymás után. Nincs szebb, mint így folyvást tartó szép vidéken utazni. Minden új kilátásnak megörülünk, s nem érünk rá sajnálkozni, hogy elhagyjuk, mert amint egyikből kilépünk, már ott vagyunk a másikban, s így egyre csak gyönyörködünk kell.

Utitársam egy szerelmes ifjú barátom volt. Az egész uton szerelme történetével tartott. Az efféle históriákat hallani a legirtóztatóbb unalmak közül való unalom, hacsak a hallgató maga is nem szerelmes. Így már egészen más. S minthogy ránk illett a „zsák meglelte foltját”, igen jól mulattam, sőt a sok szerelemről beszéd még homöopathicus kúra gyanánt is szolgált a roppant forróság ellen, melyben dél felé Miskolcra értünk.

Ebéd alatt kompánia alakult, kirándulni Diósgyőrrre s a hámorba. Nekem tetszett ez legjobban, mert Diósgyőr vidékét már oly rég s oly sokszor hallottam magasztalni, s még nem láttam. Sokat vártam, de még többet találtam. Oh ez bájos völgy, alig félóránnyira Miskolctól. A völgy elején fekszik a falu, s benne nagy Lajos király leányának, Máriának kastélya. Most már csak rom, természetesen. Négy tornya áll még, az is csak félig, csonkán. Ha lakhelyéről megítélhetjük lelkét, a királyi hölgy költői lélek volt, s azért mindamellett hogy királyleány volt, tisztelet emlékének. A falun belül, hol a hámor van, egyre szűkebb lesz a völgy s végre egészen kősziklák közé szorul, meredek, vad kősziklák közé, s az út fölfelé tart kanyargósan a Szinva partján, mely számos zuhatagot képez, fenn pedig a hegyen tóba gyűl, melynek vize sötétzöld, minthogy tükrö az őt környező bércek erdejének. Az ember azt gondolja, hogy legalább is Helvéciában van, Helvécia valamelyik szebb vidékén. S hogy semmi ne hiányozzék, a természet barlangot is helyezett e völgybe, mégpedig csepegő barlangot. Az igaz, hogy Aggtelekhez képest semmi, de minthogy ebbe nem fáklyákkal, hanem csak gyertyákkal járnak, az aggtelekinél sokkal tisztább, fényesebb, s ez pótolja némileg a nagyszerűséget.

Egész délután itt mulattunk, késő este értünk haza, én különösen elfáradva a kéjtől. Akár hiszed, barátom, akár nem, de engem jobban megvisel a lelki élvezet, mint a testi fáradtság. Talán ezért is

írtam le ily bágyadtan e szép napomat. Közeledik az éjféli, karján hozza gyermekét, az álmat, s ez felém nyújtja kezét, hogy kezemből kivegye a tollat. Jó éjszakát. Holnap folytatom utamat Sárospatak felé, s onnan... magam sem tudom még, merre. Jó éjszakát.

11. levél

Sárospatak, július 9. 1847.

Szebbnél szebb tájakon járok, barátom; ma a Hegyalján jöttem keresztül. Szerencsnél legszebb a kilátás. Délre hosszú, hosszú rónaság le egészen a Tiszáig; keletre az egykori tűzokádó, a tokaji hegy, mely magában áll, mint a hadsereg előtt a vezér. Ott áll magas fejével, kék köpönyegben, komoly méltósággal; tövében Tarcal városa. Éjszakra a többi hegyaljai hegyek, hosszú sorban; alattok Tály és Mád. E városokban laknak, e hegyeken, az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palackba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralomvölgye, mint a vallás tartja. Lelkesedve néztem jobbra-balra, előre-hátra; úgy neki lelkesedtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt. Az idő is gyönyörű volt: felhőtlen, verőfényes, derült nyári reggel... hejh, jártam én erre már rossz időben is. Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egypár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem itt a Hegyalján; egy lélekkel, egy élőlényel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyú idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Épen szemközt jött. Arcomon megfagytak a könnyek, melyeket a zivatar hidege és nyomorúsága fakasztott.

Egy héti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg a szeme egy szegény, rongyos kis vándorszínészen?... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty.

Mindezeket, sőt egész életem sanyarúságait végiggondoltam, amint a Hegyalján jöttem. Oh az én életem dúsgazdag volt a sanyarúságban, s ha most boldog vagyok, megérdemlem. Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjuságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömeknek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig. De jó, hogy így történt; aki boldogtalan nem volt, nem tudja megbecsülni boldogságát. S jó, hogy egyszerre szenvedtem ki, amit más egész életén át szenved apródonként. Minél viharosabb volt a tavasz, annál derültebb nyarat és őszt remélhetek.

Délután értem Patakra. Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlánai. Először is a várat néztem meg, mely hajdan Rákócziaké volt, most pedig... valami Preczenheimé. A várból mentem a kollégiumba... telt poharak- és víg diákokhoz. Magam is hozzáálltam. Szükség is volt rá. Felejteni akartam, hogy magyar vagyok. Itt ismerkedtem meg Palkovics professzorral, akit te is ismersz, s így tudod, milyen derék ember. Látnod, barátom, még a professzorok közt is vannak derék emberek. Holnapután kezdődnek a kollégiumban az exámenek. Marasztalnak, de nem maradok. Nagyon sietek Szatmár felé, aztán meg nem is szeretem látni az állatkínzást.

12. levél

Ungvár, július 11. 1847.

Sárospatakról tennap reggel Újhelybe rándultam Kazinczy Gábor barátomhoz, s a napot nála és vele töltém, milyen pompásan? ezt csak az képzelheti, ki Kazinczyt ismeri. Valódi csodagyermek a

természetnek a szónoklatban; új Memnon-szobor, melyből egy örökké tartó hajnal szakadatlanul a legfönségesebb hangokat csalja. Benne elérte a rögtönző szónoklat a non plus ultrát. Olyanok, mint ő, talán lehetnek, de nála különbek nem. Csak az alkalom kell, hogy Mirabeauja legyen Magyarországnak. És ha ír? stílusa épen olyan botrányos, mint Kuthy Lajosé. Különös, hogy e két ember, kiből oly sok, oly bujántermő a gondolat, ugyanazon köntösbe öltöztetik irataikat, mibe az eszmekoldúsok: sallangos, puffogó dagályba. Épen olyan, mintha valami szép fiatal leány kacér nagyanyjának csipkés, pántlikás, bokrétás és tudja a jóisten micsodás kalapját tenné föl. Föl nem érem ésszel, hogy vannak a nem-mindennapi emberek közt is olyanok, kik nem tudják vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály, hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Azzal ne álljanak elő, hogy az ő gondolataik magasabbak, hogysem közönséges nyelven ki lehetne fejezni. Az az egyszerűség, mely vissza tudta adni Shakspeare legnagyobb gondolatait, legragyogóbb költői képeit, legmélységesebb érzelmeit, bizony Kuthyéit vagy akárkiéit is vissza tudja adni.

Újhelytől félóránnyira éjszaka felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer odazarándokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába. És mégis jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erőslelkűeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjete, miszerint a hazáért soha, de soha egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és feledés legszívzaggatóbb, legelkeserítőbb képét, és letérdeltem a sírra, és már fölemeltem a kezemet, hogy megesküdjem... ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rossz angyalom, és elvezetett onnan, minekelőtte kimondtam volna az esküt.

Széphalomtól becsavarodtam a Bodroglóra. Országutnak híre sincs; csak úgy ügyelegtünk faluról falura. Különben nem untam meg magamat, mert a Bodrogló szép, gazdag vidék. Nyugat felől túl a Bodrogon látszanak a hasonlíthatlan szépségű Sátor-hegyek Újhely mellett; innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonával... virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fejez vízi liliumok, s fölötté jajgató sirályok lengetik hosszú szárnyaikat... apró, barátságos alakú faluk, a házak között sugár jegenyefák, s a házak előtt vidám, ép legénység és szép, takaros leányok. De amennyire jól lakott e jelenésekkel szemem, annyira megéhezett gyomrom, midőn délután két óra tájban Királyhelmece értem. Fölfegyverkezett étvággal rohantam a kocsmába, és... ott haltam volna meg éhen, ha történetesen nem lett volna kocsisom tarisznyájában kenyér és szalonna, mert a kocsmárosnak egy árva falatka ennivalója sem volt. No ne is legyen! kiálték fel dühömben; hanem amint aztán jóllaktam kocsisom emberségéből, mégis csak kívántam, hogy adjon az isten a kocsmárosnak is kenyeret és szalonnát vagy vöröshagymát, mert zsidó, a jámbor.

Valami egy óránnyira Királyhelmecectől van Lelesz. Nagyszerű disznó-hizlaló hely. Van benne roppant barátklastrom. Leleszen fölül foly a Latorca a Bodrogló és Ung megye között. Folyása kanyargó, vize világoszöld, környéke erdős a rév körül, hol kompon jön át az ember. Csend volt, amint áthoztak, kellemes erdei csend, melyet csak egy madárfüttyentés és az evezőlápátok egyhangú lubickolása zavart meg.

Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart lefelé egészen a Dunáig, s melyen kénye-kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Körös, Maros stb., s melyen fekszik Szatmár, Nagykálló, Nagykároly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülöm!

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocsettába bukott, s most sárosan tántorog hazafelé.

Radnóti Miklós: A félelmetes angyal

A félelmetes angyal ma láthatatlan
és hallgat bennem, nem sikolt.
De nesz hallatszík, felfigyelsz,
csak annyi, mintha szöcske pattan,
szétnézel s nem tudod ki volt.
Ó az. Csak újra óvatos ma. Készül.
Védj meg, hiszen szeretsz. Szeress vitézül.
Ha vélem vagy lapul, de bátor
mihelyt magamra hagysz. Kikél a lélek
aljából és sükongva vádol.
Az örület. Ugy munkál bennem, mint a mérég
s csak néha alszik. Bennem él,
de rajtam kívül is. Mikor fehér
a holdas éj, suhogó saruban
fut a réten s anyám sírjában is motoz.
Érdemes volt-e? – kérdi tőle folyton
s felveri. Suttog neki, lázítva fojtón:
megszülted és belehaltál!
Rámnéz néha s előre letépi a naptár
sorjukra váró lapjait.
Már tőle függ örökre
meddig s hova. Szava
mint vízbe kő, hullott szivembe
tegnap éjszaka
gyúrúzve, lengve és pörögve.
Nyugodni készülődtem éppen,
te már aludtál. Meztelen
álltam, mikor megjött az éjben
s vitázni kezdett halkán itt velem.
Valami furcsa illat szállt s hideg
lehellet ért fülön. „Vetkezz tovább! –
így biztatott –, ne védjen bőr sem,
nyers hús vagy úgyis és pucér ideg.
Nyúzd meg magad, hiszen bolond,
ki bőrével, mint börtönével henceg.
Csak látszat rajtad az, no itt a kés,
nem fáj, egy pillanat csupán, egy szisszenés!”

S az asztalon felébredt s villogott a kés.

1943

Rejtő Jenő: Az utolsó szó jogán

*Mottó: A tornádóban panaszkodik kidőlt ősfák alatt
egy lehullott, elsárgult, hervadt, nyílt levél.*

Búcsú élőktől és halottaktól

Akiknek örökbe hagyom ezt a világot, nem térhetnek ki a tárgyilagosság látszata elől, és örökrészük kellemetlen kísérő jelenségeként meg kell hallgatniuk védekezésemet.

Helyesebben mondva: mit tudok felhozni mentségükre.

Nagyon sajnálom, és beismerem, hogy ez az elhatározásom igen kínos. Az emberiség az oka, örökös tárgyilagosságával. Magunk között nagyon jól tudjuk, hogy soha, senki ezen a világon nem volt tárgyilagossá. A legjelentéktelenebb napi eseménytől a legmegrendítőbb történelmi átalakulásokig, mindent a hangulat és az elfogultság kiapadhatatlan, roppant erejű energiaforrása hajt ezen a földön. Az energiaforrás mentén ágálnak az emberek, elhullóak és éledők egyaránt, és a legrégebbi koroktól napjainkig azon igyekeztek, hogy könyvtárakat és elmegyógyintézeteket megtöltő irományokkal és szónokok útján bizonyítsák cselekedeteik tárgyilagossá voltát.

Ha az emberek szellemi erőfeszítéseit, melyekkel a mindenható elfogultságot és hangulatot tárgyilagossá véleményükkel álcázzák, összegyűjthetnénk egy erőmű számára, ez az elképzelhetetlen energia olyan turbinát hajtana, esetleg évszázadokig, amely egymagában pótolná a földünk életéhez szükséges természeti erők összességét, a nap melegétől a szél termékenyítő fúvásáig.

A tárgyilagosság fontos és jó játék. Kölcsönös előzékenység a játék alapszabálya. Először az egyik elfogulatlan bírálója saját cselekedeteinek, és a másik helyesel. Ezzel már megváltotta a viszonthelyeslést, amikor a másik nyilatkozik valamiről elfogulatlanul, és az egyik bólogat lojálisan.

Sok fáradságot és időt rabol el eme élvezetes művelet az emberektől, és egyetlen produktuma a jóleső nagyképűség. Gondolkozzunk csak matematikailag vagy szabatosabban: tárgyilagosság alatt értjük a dolgok komplikálását addig, amíg azok tetszetősek lesznek. Mondjuk, az erőviszonyok eltolódása véletlenül erre kedvező és amarra hátrányos. Bárhogy is magyarázzuk, a gyakorlat a kedvező javára és a hátrányos rovására osztja meg az eredményt.

Mondjuk, az X az erre, és Y az amarra. Miféle végeredmény lehet a kettő összegezéséből, illetve összezapásából? Ha X egyenlő Y-nal: nem történik semmi; de ha X nem egyenlő, hanem Y-hoz képest aránytalanul megnövekszik, akkor X egyenlő a nem egyenlővel, és Y egyenlő a megsemmisüléssel.

Ez mindig így volt.

Egy csapat etruszk valamiért megnövekedett egy csapat göröghöz viszonyítva, erre amazok elpusztították emezeket. Jött egy csapat római, és mert az etruszkok kevesebben voltak, megölték az etruszkokat. És senki sem magyarázott sokat. Nem lett volna kinek. Oly világos az eset, hogy nem szorul megokolásra. Ők többen voltak, azok kevesen, erre természetesen elintézték őket, slussz, pász, kész!

Mielőtt a bölcsességgel együtt a nagyképűség is általános lett földünkön, az emberek egyszerűen és tisztességesen gondolkodtak tisztességtelen, de hagyományos cselekedeteikről. Aszonták: ezek kevesebben vannak, hát öljük meg őket, különben holnap, ha többen lesznek, esetleg ők fognak megölni bennünket.

„Ezeknek jó leelőjük van, de mi sokkal erősebbek vagyunk, hát menjenek onnan a fenébe.” Ekképp szólának, és aki nem értette, az szerintük hülye vala. Világos, értelmes és helyes beszéd. Ez idő tájt lehetett egy hadvezér, kit a beszivárgott filozófiák megmételtyeztek azzal, hogy az erőviszonyok eltolódásán kívül a jólétért való küzdelemben erkölcsi szempontokat keressen éppen ott, ahol ilyenek feltűnő módon nincsenek, és ez az ember, neve ma, érthetetlen oknál fogva ismeretlen, feltalálta a nagyképűséget.

És lőn tárgyilagosság!

Ő a régi mondathoz bizonyos bővüléseket talált: „Ezek ugyan kevesebben vannak, és mi többen, de pusztán a gyengébb megsemmisülést kihívó ingerének hatása alatt nem ölnénk meg őket, ha nem lennének olyan szemtelenek.” Vagy: „Ha nem állnának fejlődésünk útjában, nem támadnánk rájuk.” Vagy: „Ha nem szorulnának rá arra, hogy megtanítsuk őket helyesebben legeltetni, nem mészárolnánk le őket.”

Mióta e nagyképű hadvezér feltalálta a tárgyilagosságot, azóta a világon nem létezik gyűlölködés, vége a sarcolás, bitorlás, valamint az eltiprás fogalmainak. Ilyen nincs. Hanem igenis van: bizonyos eltolódása egészséges körülményeknek... Bizonyos reformigénye avult rendszereknek... Bizonyos avulása bizonyos reformoknak... Szükségszerű jelenségek... Szükségtelen szükségletek... És főként: „Kényszerítő körülmények.”

Ez az utóbbi a magva az ügynek.

És ez igaz is. Bizonyos kedvező körülmények kényszerítően inspiráló hatással bírnak kedvezőtlen körülmények kihasználására. A tárgyilagos ember (az elfogultság és a hangulat sodrában úszva) azonban magyaráz. Nem beszél arról, hogy ő úszik, hogy véletlenül erre jött ez az ár, és ez milyen szerencse. Ő megmagyarázza, hogy ez az ár szükségképpen jött erre, és bár számára kényelmes lehetőség enyhe árral sodortatva úszni, esze ágában sem lett volna belefeküdni az elsőrangú sodrásba, ha az az emberiség tárgyilagosan és jól felfogott összérdeke szempontjából nem lenne halaszthatatlanul fontos.

És a többiek, akik kihasználva a kedvező áramlást, szintén együtt fürdenek vele a kellemes tárgyilagosságban, ezek a többiek is mind egy szálíg elfogulatlanul magyaráznak. Miután ilyenkor az áron kívül ácsorgók elpusztulnak, feltételezhető, hogy egymásnak magyaráznak, talán mert máskülönben szégyellnék a sodrást, vagy esetleg, mert megfelelő társaságban könnyebben elhiszik önmaguknak, hogy tárgyilagosak.

Vagy azért, mert kellemes úgy magyarázni egy nagyon megfelelő álláspontot, hogy az egyben szükségszerű, és egy cseppet sem rendellenes. Sokkal jobb ez, mint ősi módra beismerni a titokban tartott, nagy, belső alapigazságot: csak egyszer élünk, tehát éljünk mindenáron lehetőleg jól.

Ehelyett ez a formula megnyugtatóbb befelé: igaz, hogy csak egyszer élünk, és (mit tesz ember!) véletlenül jól élünk, de ha ez az élet ilyen módon kínos lenne számunkra, akkor is így élnénk, mert ez nekünk és mindenkinek helyes.

No és itt a kultúra. Ez bennünket tárgyilagosságra kötelez. Hogy ki követi el az igazságtalanságot, az ma is hatalom kérdése, de a hatalom birtokosától elvárják az emberek, hogy szónoklatok és irományok útján a tömeg permanens rossz lelkiismeretét megnyugtassa. Az az igazi hatalom, amely bebizonyítja a helytelenről, hogy helyes, a saját javunkra elkövetett igazságtalanságról, hogy igazságos, és egyféle híg, de nagyon fűszeres nedűvel átítatott Eszme nevében látszólag következetes és természetes közérdekű cselekedetté hígítja önző erőszakosságainkat. Az ilyen hatalom a tömeg számára azon illúzió forrása, amelytől berúgva, az igazság nevében elkövetheti a legnagyobb igazságtalanságokat is. Sőt. Csalódott, kétségbeesett vagy tengődő tömegek ilyen irányú közös lelki kereslete az egyetlen igazi forrása a részeg hatalomnak. A semmiből is hatalom lesz, ha valaki meggyőz egy tömegnyi keserű életű embert, hogy jogában áll jogtalanságot cselekedni. Ha nem, úgy marad a semmi. Adjál nékem, jelentéktelen, rossz életű embernek, fogalmakat, szókat és gyűjtést, hogy emberi mivoltom cáfolása nélkül emberi mivoltomat megtagadhasam számomra előnyös jogtalan cselekedetek idejére és lelki következményeire, akkor Eszme vagy és Vezér!

Fojtogat a morál e társadalom gyilkos kereteiben. Adj morált, hogy fojtogassak és gyilkoljak társadalmi keretek között.

Aki erre képes, arra azt szokták mondani, hogy tud fanatizálni. És egy ideig hordozzák a vállukon. Később leejtik, és hazamennek.

Az így leejtett Vezér azután, teljesítve utolsó és ez alkalommal valóban szent kötelességét, abszorbeálja a gyűlöletet, és fizet pusztulással vagy szenvedéssel azokért, akik most már hazamentek, és szeretnék, ha emésztésük, lelkiismeretük, álmuk és elfogulatlan szemléletük, a történetek ellenére, ismét méltó lenne emberi mivoltukhoz.

Ezért az ilyen hatalom megszemélyesítője nemcsak lelki alibit szolgáltat igaztalan cselekedetekhez, hanem mint a tömeg szimbóluma, a bűnhődést is magára veszi végül.

A tárgyilagosság azonban, sorozatos és nyilvános blamázsai ellenére, mint közjáték, megőrzé fontosságát. A tárgyilagosság szertartásai közé tartozik, hogy mindig, mindenkit meg kell hallgatni. Hogy miért, ezt nem tudja senki, mert mindig és mindenki a saját meggyőződése vagy parancsoló körülményei szerint cselekszik. Aki az utolsó szó jogán beszél, és ezt a jogot mindenkinek megadják, az már

legtöbbször a vak világba beleunatkozó egyénekhez intézi szavait. Fel sem tételezhető egy nagyobb per bírójáról, hogy a bizonyítás, a vád és a védelem eljárásai közben hosszan indokolandó ítéletét ne formázza meg magában, jóval az utolsó szó előtt. Ha nem így volna, egyszerűen lehetetlen lenne bíraskodni. És aki az utolsó szó jogán sokat beszél, az legfeljebb mint ellenszenves pasas szerepel a tárgyaláson, mert hiábavalóan elhúzza az időt. A tanácselnök már két éjszaka nem marad fenn éjfél utánig az iratokkal, mert négy nap előtt kialakult az ügyről jogi véleménye, és ezzel együtt bírói ítélete is.

Miért beszél tehát az író most mégis az utolsó szó jogán?

Elsősorban, mert élni akar a tárgyilagosság című játék előnyeivel is, e játék kedvelőinek hátrányára.

Másodsorban, mert az utolsó szó jogán esetleg dokumentum lesz a védekezéséből, amely igazsággá önhibáján kívül nem lehetett. Mert itt csinálja a tárgyilagosság mindig a bajt. Az ember azt mondja: „úgyis ezt vagy amazt tesszük, tegyük hát komolyan és nagyképűen.” Audiatur et altera pars. Ami körülbelül annyit jelent: „Hadd ugasson még utoljára. Kinek árt?”

No de a nagyképűség halványának homályos értelmű, inkább titokzatos szertartásokban nyilvánuló istentisztelete úgynevezett jegyzőkönyvek bevonásával történik, így az utolsó szó joga nem is olyan fikció, mint első pillanatban látjuk.

Sokkal nagyobb fikció.

Mert dokumentum lesz belőle. És egy későbbi kor esetleg megváltoztatja az előző kor ítéletét, amikor már az utolsó szó jogával élt egyén számára régen közömbös, hogy melyik végletbe túlozzák el igaztalanul az ügyét. Éppoly közömbös számára régi, lezajlott kivégeztetése, mint a jelenkori megrendelés ama szobrászművésznél, ki közadakozásból márványba örökíti meg.

Remélhetőleg nem imponál a túlvilágon senkinek, hogy mit tartanak jónak vagy rossznak az innensőn. Ott megérkezik a vádlott, és már az első szó jogán azt mondja, amit akar! Ha tetszik, énekelhet vagy füttyülhet! Mindjárt kimondják rá, hogy ártatlan, mert ezeket a gusztustalan, földi históriákat nem szeretik hosszan hallgatni.

Az utolsó szó joga tehát voltaképpen értéktelen. Mint védekezés: kicsinyes pörpatvar, kitergetés. Ha a vádlókat vádolja: elfogultság gyanúját kelti; mint tanulságos eset: meddő erőfeszítés, hogy meggyőződésükben kényelmesen élő embereket másféle meggyőződésre próbáljon rávenni, melyről nem tudhatják eleve, hogy kényelmesebb-e, mint a jelenlegi meggyőződésük. Az ilyen szellemi hurcolkodásnak nem is volna semmi értelme.

Mi legyen tehát az utolsó szó joga és célja?

Mi legyen a dokumentum értelme és érvénye?

Az, ami a világon mindenféle dokumentum első kötelessége és tartalmának legfőbb értéke: a tényállás tisztázása!

Egy közönséges, bejelentést igazoló szelvénytől Galilei perének töméntelen aktacsomagjáig, ez minden tisztességes okirat egyéb szempontoktól független, fenséges célja és kutya kötelessége. Író az utolsó szó jogán olyan tényállás tisztázását szolgálja, amelyet a korai utókor egyetlen okiratból akkor sem dönthet el, ha feltételezünk egy sok ezer oldalas jegyzőkönyvet.

Kínos lenne, ha e közvetlen utókor megfelelően kialakult ízléssel venné át szedett-vedett struktúrájú társadalmunk pozdorjait, méla utálattal nézegetné egy-egy mocskos, véres darabját, a nagyképű hazudozás rajtaszáradt nyálával, és azt mondaná: hagyjuk a fenébe ezt az egész ostoba, hamis, gaszágokkal, ámitásokkal, tömegmészárlással, organizált fosztogatással, kínnal, gúnnyal és tehetetlenséggel, önnön túlsúlyában megszakadt és összeroppant, szegyénteljes álcivilizációt. Hiszen itt hazug volt minden. Hazug volt a rossz, mert azt hitte, hogy ő jó. Hazug volt a jó, mert nem hitte, hogy ő jó. A bűnös nem hitte a bűnét, és az ártatlannak fogalma sem volt róla, hogy ő ártatlan. Hazug volt a humanizmusuk, mert minden húsz évben nagyobb tömegekben irtották egymást humanizmusról fecsegve, lassú megnyomorítás útján. Hazug volt a kapitalizmusuk, mert azt akarták, hogy szociális legyen. Hazug volt a szocializmusuk, mert nemcsak prédikálták az evolúciót, hanem hitték is ezt a maszlagot. Hazug volt a maszlagjuk, mert tényleg az evolúció útján haladtak, és így jutottak egyre

távolabb, saját céljaik mögé. Az élet árfolyama devizaforgalomban olyan csökkenő irányzatba értéktelenedett, hogy clearingben már garasokra sem számították át az embert mint cserekereskedelmi eszközt.

A megelőző, sokat szidott korokban ilyesmi sohasem fordult elő. Egy ember (élő súlyban), nemzetközi viszonylatok szerint, váltakozó értékű pénzegységet képviselt, amíg meg nem betegedett, vagy le nem lótték.

Ezek a régi szép idők elmúltak, és következett az imént lezajlott kor – vagy inkább korszak –, amelyben már senki sem tudta, hogy mit akar, de abból egy jottányit sem engedett. Ezért a meggyőződésükért, ha kellett, ölték, ha nem kellett, akkor is! Ha kellett, esetleg meghaltak, de ha nem kellett, ezt szívesen mellőzték. Itt van a korai utókor kezében egy darab hányingert gerjesztő pozdorja, individualizmusának heterogén gigantikus súlyában kavicsokra tört társadalmunkból. Ahol minden elpusztult, mert alig sikerült az ember cselekedeteit, életét, erkölcsét, jogát, szándékát és tartalmát a valósághoz képest állandóan definiálni. Tudósok, írók, szónokok, bírák és kártyabűvészek minden tudománya csődöt mondott, hogy az ember, a valóság ellenére, embernek hihesse magát továbbra is. Az igazságnak ez a jégkorszaka már olyan fokig lehűtötte a társadalom eszméjének légkörét, hogy hosszú hetek teltek el, anélkül hogy egyetlen szó vagy egyetlen sor előfordult volna, amely a valósággal csak igen kismértékben is megegyezik.

Lehet ezért, hogy a történetírás márványsíremlékes temetője helyett egy jól megszervezett közöny tömegsírjába földeli a korai utókor csúfos előéletét; századunkkal, szenvedéseinkkel, örömeinkkel, reményeinkkel, pecsétes dokumentumainkkal, szóval valamennyi hazugságunkkal együtt. És mindössze abban állapodnak meg, hogy valamiféle igazságot leszűrjenek az eseményekből.

Amikor az emberiség vezetői nem képesek többé arra, hogy a földlakók ostobaságát, kicsinyességét, kapzsiságát, kegyetlenségét és igazságtalanságát helyesnek, jónak és szépnek magyarázzák, olyankor megszűnik egy társadalom. A hazugság csak addig él, amíg magyarázni lehet. Az ember csak addig tud másoknak és önmagának hazudni, amíg hazugsága, legalább részben, valószínűsíthető. Amikor a hazugságról leplezhetetlenül kiderül, hogy hazugság, olyankor az emberiség, erkölcsi agóniájában, felkeresi a csodadoktorokat, és orákulumszerű, cinkelt törvényhozásokkal kenegeti elgennyedt és nyílt jogtalanságait. A csodadoktor a hatalom antipólusa. A tömegek rossz lelkiismerete azután, a csodadoktorokat követve, hosszú zarándokutakra indul, idegen országokban keresi a gyógyulást. És kezdetét veszi az agóniában oly sűrűn fellépő hit és remény hevében az emberiség nagyszerűen aljas öngyilkossága: a világháború! Az agonizáló társadalom, hogy ne haljon meg, öt világrészre szóló, csodálatos, villámló és dörgő, bengálifényes autodafével véget vet az életének.

És ha nem lesz egy jól nyírt történetíró, aki hozzányúljon az emberiség e csúf évtizedeinek rendezéséhez, lehet, hogy valaki, csak épp mint egy kellemetlen ismerőst üdvözölve, megemeli e hullaszagúan kellemetlen múlt előtt a kalapját, és elmegy gyorsan, mert senki sem akar közösséget vállalni vele, esetleg valaki köp egyet, és azt mondja: „Fuit...”

Az is lehet, hogy összebeszélnek, és letagadják az egészet, hogy mire gyermekeik felnőnek, már ne halljanak erről a disznóságról. De lehetnek akadémikusok bibliakedvelők, akik Szodoma és Gomorra nevetséges esetére hivatkoznak tán. Ennek a precedensnek ugyanis nem volt semmi értelme. Néhány igaz emberért ne kövessenek el naponta tízezer gázságot, egy romlott helyen. Ne rontsanak el naponta húsz igaz újszülöttet. Inkább tessék elpusztítani a tíz igaz emberrel együtt az egész ronda várost. De, mondom, lehetnek ilyen bibliailag terhelt egyének, akik nem nyugszanak majd bele, hogy századunkat okosan és helyesen letagadják, mint valami fegyházviselt, vidéki rokot, aki örökre blamírozta a családot. Ezek a bogaras emberek (megjegyzem, mindig ők kezdik felpizskálni a dolgokat) esetleg belelovalják embertársaikat, ráveszik majd kortársaikat arra, hogy korunk csodálatosan hülye és elképesztően véres tragédiáját (néhány, szerintük igaz ember kedvéért; tízet előreláthatólag nem tudnak majd felmutatni), hogy e század csodálatos bűnpörét a történetírás zsúrija előtt letárgyalják.

És ez esetben ne hiányozzék jelen dokumentum, melyet – számon már az örökös némaság jelével, de az utolsó szó jogán – még papírra vethetek.

Mivel utolsó írásom dokumentumnak készült, a társadalom katasztrófájáról felvett, hevenyészett jegyzőkönyv, azonfelül nyílt levél az utókorhoz csekélységem elhallgattatása tárgyában is, tehát az írásmű formája nem alkalmazkodik regények vagy esszék törvényeihez. Konstruktívja nincs, mert nem történést akar közölni. Az egységes célra törekvő okfejtést is nélkülözi, mert nem elvet vagy álláspontot,

elméletet, eszmét vagy más kifejezett konklúziót céloz, csak adatokat szolgáltat egy tényálláshoz. Tehát az utolsó szó jogán, olykor egymástól élesen elhatárolt, látszólag össze sem függő eseményekre és jelenségekre mutat rá az író, ha úgy véli, hogy ez vagy az az esemény érthetőbbé teheti a tényállást, a színjátékot, melyben az a legelviselhetetlenebb tragikum, hogy voltaképpen egy ostoba bohózatról van szó, amelyben mégis minden és mindenki belehalódott egy kissé.

Ezért a könyv jegyzőkönyvszerű pedantériával, a szokványos írásművek szerkezetére való tekintet nélkül, drámából, bohózatból, filozófiából és szatírából, egyik tételtől a másikig összefüggést nem is keresve, a buta katasztrófa okait és tényezőit sorolja fel. A könyv tehát a szabad asszociáció útján jár, semmiféle rendszer kedvéért, a jelentkező képzettársat, ha az érdekes, és a célt szolgálja, nem mellőzi, így a nyílt levél a nagy kitérések könyve.

Stílszerűen alkalmazkodik témájához, mert joggal nevezhetjük e kort a tömeges és nagy „kitérések” időszakának. Joggal nevezhetjük az utólagos profílix korának. A buta emberek leleményessé ébredt századának. Mert mit tesz a buta ember, ha leleményes? Elsőrangú ötleteket valósít meg, és szükséges intézkedéseket fogantatosít. Azonban olyan ötletekről és intézkedésekről van szó, amelyek nem eredetiek, csak most lettek aktuálisak a buta emberben. Tehát későn. Ezért buta ember ő. Ezek szükségességét az okos emberek vagy felismerték idejekorán, vagy nem ismerték fel, de megvalósításuk a jelenben céltalan. Ilyenkor a buta ember megvalósítja őket.

És utóbb kiderül, hogy nem is volt céltalan. Ettől az okos embernek megrendül szellemi képességeibe vetett hite, és a buta ember elbizakodott lesz az eszére. Az eseményeknek ebben a stádiumában a halhatatlanul élehetetlenek a győztesek, és H. G. Wells stílusával élve: „a társadalom katasztrófája előestéjét gyászolja.” De még nem vesztett el minden. Erről csak azután történt gondoskodás, amikor az okos emberek rájöttek, hogy ők buták, és a buta embereknél az ész, s így szóltak magukhoz: „Talán még mindig nem késett el a lezajlott események elleni preventív intézkedések útján javítani sorsunkon. Ez ugyan szerintünk marhaság, de a »szerintünk« már nem irányadó, mert hiszen mi vagyunk a buta emberek, akik ezt eddig nem tettük.”

És amikor az ész nem volt képes arra, hogy a tényeknek se higgye el azt, ami nem lehet igaz, amikor az ész a valóság blöffjétől elismerte a butaságot, csatlakozott hozzá, szolgálta és hitte, akkor egy kétezer éves kultúra, egy nem egészen négyszáz éves társadalom megsemmisülése feltartóztathatatlan és befejezett ténnyé érett.

H. G. Wells

Kis idők apró nagyságai. – A száz sebből vérző emberiség sebtolvajai. – Elefántcsonttorony és stukák

1.§

Ha jól emlékszem, Wellsnek egy regényében láttam ilyen alfejezet-beosztást. Bevallom őszintén, hogy Wells mindig imponált nekem egy kissé és csak nagy titokban.

Egy ember, akinek annyi ideje van!

Akinek annyira nem sürgős semmi!

És ilyen alaptermészettel állandóan szociális problémákat fejteget. Az ilyen emberek nekem imponálnak, és ezeket irigylem. Tudatában küldetésének ezen a földön; vacsora után rágyújt a szivarjára, bemegy a dolgozószobájába, amelynek faburkolású falai minden neszt szigetelnek, és meg vannak rakva tetejükig könyvekkel, fóliánsokkal és forrásművekkel, de a nagy H. G. oda se pislant, mert valamennyit betéve tudja. Ez látszik a könyvein. Elannyira, hogy az emberek adatismerete nagyszerűségén elámulnak és csodálják. Tehát, hogy szája elé veszi a diktafont, amely egy gépirónőben végződik, avagy, mert puritán ember, egyetlen ív papirosra, egyetlen aranyhegyű töltőtollal ír.

És ez a maga egyszerűségében valóságos remekmű.

Egy ilyen töltőtoll. Aranyhegygel, csodálatos szívószerszeggel, tövére alkalmazott kozmopolita íróval, aki

mindent tud mindenféléről, amiről csak gondolkoztak ezen a világon! És ezt nem győzi műveiben hangsúlyozni.

Egy ilyen töltőtoll, a hozzávaló H. G. Wellsszel, akit kabátja felső zsebénél fogva visel a prima gyártmány, úgyszólván megfizethetetlen. De lesz még egy boldog kor, amelyben minden jobb háztartásban megtalálható.

Egy okos és szép betűket író töltőtoll, garnitúraszerűen összeállítva: aranyhegy, szívószerkezet, rögzítő vég és végén a tisztítható, lecsavarható H. G. Wellsszel. Ünnepelesen esküszöm és ígérem, hogy a jövő boldogabb korszak legkülönb vívmánya, a csodálatos, az emberiség javát hihetetlenül szolgáló töltőtoll lesz, melyről majd a H. G. Wellseket lecsavarhatják. És így megszűnik az elemi iskolai írásgyakorlatok közül annyira ismert „úr ír” séma.

A H. G. Wells-szerű nagy gondolkodók, mint korunk többedmagával fellépő bélbántalma, mely az emberiség egészséges szellemi anyagcseréjét van hivatva impozáns szellemi eszközeivel állandóan akadályozni, minden világháború karlsbadi sójával rapid eltávozik az egészséges szervezetből, és amikor a békében a heveny szórakozottságban szenvedő tömegek elfoglalják régi helyeiket a sír szélén, H. G. Wells és társainak kötetei is lassanként visszaszivárognak, régi vászon és bőrdíszmű álcáikban, polgári polcok és szekrények gyűjteményébe, majd szétpárolognak meissen és holicsi csészek kávé- és teatartalma felett társalgás formájában, amikor is egyik polgár a másikat, magas színvonalú csevej címén, megfertőzi elegáns, szellemi pacsuliszaggal, amit Wellsből kent az agyára.

A szellemi pacsuliszag receptje: sok adat és homályos rezümé. Az adatot ez is, az is elmondja a másíknak. Ő ettől az írótól olvasta, a másik emettől. Hogy az írók mért írták, és hogy ők ezt mért közlik egymással kölcsönösen és megelégedetten, azt befedi a porceláncsészékben hűlő nedűk felhörpölése.

Kiszámíthatatlan mennyiségű üres locsogás anyagát szolgáltatta a világbuddhaszerű, impozáns, angol töltőtollalkatrész. Valóságos istene az iránytű nélküli, öncélú észnek. Ha van Isten, úgy jogos a megállapítás, hogy egész generációkat formált a saját képtelenségére.

E roppant alkatrész, amely méretei ellenére, mérhetetlen óvatosságával, kizárólag egy töltőtoll vagy egy diktafon végére helyezkedett el szellemileg ezen a világon, amikor bemegy a dolgozószobájába, mert embertársai nagy részéért illatosan szociális aggodalmak közlésre kényszerítik, az úri ház ünnepelesen elnémul. Az előszobacsengőt és a telefont kikapcsolják. A személyzet nemeztalpú cipőkben setteng, és zajtalan méregpumpákkal halálra fecskendezik azon unintelligens és vakmerő legyek némelyét, amelyik szálldosni mer az áhítatos időpontban.

„Okuljunk Saint-Simon szavain – kezdi vidáman, de eltűnődve és méltóságteljesen, nagyvonalú és az emberiség valamennyi szenvedését felkaroló működését. – Még hatvan év, száz vagy százhusz, és a világ ráébred teremtői tartalmára, a tőke átérzi szent kötelességeit, és...”

És közben esetleg átüzennek H. G.-ék a szomszédba, hogy mi ez a lárma? Ilyenkor! Az egész család veszszik ott a konyhában, mert nincs vacsora vagy ilyesmi. És saját kicsinyes szempontjaik mocsarában vesztegelve nem tudnak az összesség érdekében folyó munka nagyszerű pillanatához emelkedni. Micsoda porba ragadt szellemi élet!

Vacsora! Felmondás! Házbér! Micsoda barbár türelmetlenség?

Azt a nyolcvan-százhusz évet nem tudják kivárni! Képtelenek Saint-Simon szavaival élni! Nem a nagy összhangot keresik, hanem közlik a cseléddel, aki átjött Wellséktől, hogy néhány száz éve várnak, és most már öt percig se túrik ezt a locsogást, hanem kérik a nagyságos urat, küldjön át nekik tíz shillinget vagy meleg ruhát, esetleg egy tányér levest, ha nincs más a háznál.

Természetesen nem akad olyan profán lény, aki a Nagy Alkatrészt emésztéséhez illó, békevággyal eltelt, bölcs, kompromisszumos álmaiban megzavarja. Amikor éppen szellemi muníciót gyárt a legtávolabbi világrészek teáscsészei mellett, egymás elismerésével teniszezó széplelkek társalgási asszójához.

Amikor éppen elemiben van!

Úr ír.

Most ír...

... Az óra lassú tik-takkal komótosabb nyugalomra serkenti, serényebb lomhaságra biztatja kerek és okadatolt mondatai fölött, és agyából ízletes fasírttá darált fóliánsok, egész könyvtárak megemésztett és szellemi tápláléknak wellsi kiadásban felkínált, hogy így mondjam: szóforrását nyugodtan felkeni a papírra.

A műben minden benne van, csak az ember nem látszik sehol. Ez a körülmény adhatta a világfőszerkesztőnek azon ötletét, hogy *A láthatatlan ember* címen regényt írjon. Biztos neki is hiányzott ez az ember, aki a legbutább könyvet is olvasmánnyá teheti jelenlétével, és a legpenetránsabban okos, tendenciátlan kötetet szeméértékűvé teszi távollétével.

A föld forog. H. G. Wells és a világ áll, és ahogy H. G. Wells rostokol a világ összes műveinek igénybevételével, ahogy ő cselleng és ácsorog, szavak és mondatok hihetetlen eszközeivel: az a semmitmondás világrekorderévé avatja.

A doktrinerek a polgárság hangszóróján keresztül sokáig féken tartották a tömegeket, ez most a baj. Ezeknek fő-fő vezére, minden idők legostobább doktrinere, kinyomozhatatlan szakú tudósa, elgondolásaival ellenőrizhetetlen megváltója, homályos célú várakozások nagy demagógja H. G. Wells volt.

2.§

Ezért tettem a fejezet elé egy művében tapasztalt jelzését, melyben szintén egy büdös szónyi értelem nincs, de olyan acélosan és törvényszerűen megformulázva, hogy aki csak olvasta, az mind várt még egy kicsit a nagy megértésre, melyben különböző osztályok mint egyetlen, nagy, haragos rokonság egy népünnepély vagy temetés napján egymás nyakába borulnak, eltörlik a gyermekhalandóságot, nincs több pénzügyminiszteri expozé, a Wall Street-i tőzsde átalakul ingyentejegyletté, és egy jobb őskőtől származó arisztokrata attól fogva súlyt helyez rá, hogy leánygyermekéi vagyontalan zsidó vasesztergályosokhoz menjenek nőül.

Aki a nagy mű eszméjét magáévá tette, az a fentiek biztos tudatában, titokzatos mosollyal és nyugodtan viselte el, hogy kilakoltassák, és tizennégy éves gyermekét a szokásos órabérért felvegyék az Országos Hajtűgyár munkásnői közé. Gyerekség az egész, pár évtized, és a Hajtűgyár igazgatója egy napon, amint éppen a Promenade des Anglaises üldögél, elgondolkozik e társadalom berendezésének igazságtalanságai felől, nagyot csap a homlokára, hazarohan, keblére öleli munkásait, és elhatározza, hogy a jövőben kevésbé kies és kellemes nyaralóhelyeket keres fel, gyermekeit külföldi nevelőintézetek helyett nyilvános népiskolákba járatja, és nincs többé semmi baj...

Aki türelmetlen, az magára vessen, ha bezárják. Szociális átalakulásokat nem lehet felfújni csak úgy ukmukfukk. Ezért van az evolúció. A fokozatos fejtelenség elve. És ez az igazi megoldás, de ezt már doktriner úr és a klubtársai, mert buták, nem látják. Az egyre szorosabbra hurkolódó problémák egyre több kiagyalt eljárást és megnyugtatót termelnek, a kiagyalt agyatlanságok megoldásai ferde síkban tornyozzák a hibákat, és a fokozatos fejtelenség elve alapján fokról fokra elhajlik a képtelenségek halmazata, míg hossz tengelye olyan szögbe ferdült az alapjához, illetve alaptalanságához képest, hogy összedőlt az egész szörnyűség, és megoldódott minden probléma. Mi az, amikor a probléma megszűnik, és még sincs megoldás?

Ennek a féken tartó érv- és eszmehalmaznak szolgálatában hordárkodtak korunk legkiválóbb, legcsodáltabb extrém szellemiségei és H. G. Wells, a kapitány. Aki úgyszólván saját életéről írta meg a szemléletének mikéntjét, *William Clissold világtalansága* című művében.

Ez a William Clissold az átlag intelligens angolnál valamivel hülyébb volt, és válóperének téveszméjében, tébolyultan a világ szociális helyzetét mérlegelte. És e mérlegelés után több kötetnyit kérődzött, ami állatorvosok szerint a legelés természetes velejárója, így végül nem tudja az olvasó, hogy a végső evolúcióban mi fog történni: a világ előítélete elvált asszonyok dolgában annyira liberális lesz-e, hogy ez fokozatosan feljavítja az ipari munkások életkörülményeit, vagy a nagyipar azon belátása, hogy ennen jól felfogott érdekében enyhítsen a kapitalista rendszer túlkapásain, oda irányul-e végül, hogy a hivatalos statisztikai kimutatásokban erősen csökken majd a válóperek száma?

A nyitva maradt kérdésekre teljes határozottsággal és világossággal nem felel a *Nyílt összeesküvés*, amely *William Clissold világának* folytatása, holott egyesek szerint a két regény nem kezdődhet és nem

folytatódhat, mivel egyiknek sincs se vége, se hossza.

H. G. Wellsnek ezt a művét filmre alkalmaztam. A *Nyílt összeesküvés* így oldja meg a világ szociális helyzetét: egy borús, sötét éjszakán a világ kapitalistái, felleghajtó köpenyekbe burkolózva, álszakállban vagy más módon kendőzve magukat találkoznak egy több száz éves, elhagyott épületben. Itt a legnagyobb titokban összeesküvést szőnek a világ proletárjai ellen. Arról lenne szó, hogy egy napon rajtaütnek a szerencsétlen dolgozó milliókon, ha kell, akár erőszakkal is elárasztják őket jóléttel, pénzzel, friss kenyérrel, és rájuk tukmálják üzemeik, gyáraik részvénytábláit, olyan mértékig, hogy részesedői legyenek munkájuknak.

Miután ezt megbeszélték, megesküsznek rá, hogy nyilvánosságra hozzák, hadd tudja meg a világ, hogy van még lelkiismeret, belátás és filozófia, továbbá H. G. Wellsnek, aki ezzel a jövőbe látással már száz év előtt nagyobb nyugalomra és megfontolásra intette a dolgozókat, küldöttségileg felkeresik a sírját, egy úri kényelemmel berendezett, összkomfortos mauzóleumot, és körülültetik türelemmel, mivel ez rózsát terem.

Ezután megesküsznek, hogy a *Nyílt összeesküvést* a legnagyobb titokban tartják, nehogy az idő előtt kipattanjon, mert tervük lényege, hogy az összeesküvésnek csak az idők végezetével szabad kipattanni.

Később megvacsoráznak, és hogy nyugodtabb álmuk legyen, megalapítják a Rokkant Cipő-felsőrészkészítők Ingyen Iskolázató Jótékony Egyesületét, melynek elnöknőjévé egy grófnőt fognak felkérni.

Nem akarom a világraszólóan jelentéktelen gondolkozó érdemeit elvitatni, tehát megemlítem, hogy van egy könyve, amelyben szociális mélységek tárulnak fel az olvasó előtt. A mű címe *Dr. Mooro szigete*. A regényben félig nyúzott emberek, továbbá emberhez hasonló, vérengző ragadozók élnek egy szigeten, és senki sem tudja, hogy miért. E mű szimbolikusan feldolgozva (a Világtörténelem Vonal- és Alapalansági terjedelmében) hú képét adhatta volna egy szociálisan gondolkozó ember világszemléletének. Minő kár, hogy félig nyúzott, elállatiasodott emberekről ez a világrengetően apró ember csak kevéssé ismert műveiben írt – és akkor sem közgazdasági szemmel nézve – sikerült metaforát.

Sír (a) felirat

*Ki itt nyugtalankodik csendesen,
Író volt és elköltözött az élők sorába.
Halt harminchat évig, élt néhány napot,
S ha gondolkozott, csak álmodott
Néhány lapot. S mikor kinevették:
Azt hitte, hogy kacagtatott.
Most itt fekszik e nehéz
Temetői hant alatt,
Zöld koponyáján kiút a csíra
És azt álmodja, hogy él.
Szegény. Béke hangjaira!
Ámen.*

(Rejtő Jenő)

Rejtő Jenő: Csontbrigád

– részlet –

Tizedik fejezet

1.

Fécamp félig eszméletre tért a szellőtől, amit a felvonó kavart a meleg levegőben rövid, gyors útja közben. Ebben az állapotban nem volt tiszta öntudatánál. Félelemszerű, homályos érzékeléssel, sajgó testtel, mozdulatra képtelenül feküdt a kosár szélén, fejével a sárga, napfényben izzó sziklákhöz dőlve.

Valahol egy majomszerű, keskeny arc tűnik fel. Óvatosan közeledik. Ember? Nem valószínű. Ez a fej egy koponyacsont, barna, ráncos, vékony irhával bevonva. A szemek helyén két sötét folt. Az üreg mélyén halvány, nedves csillogás. Rövid, gyors fejmozdulatok. Előrehajlik, aztán hosszasan figyel, így, lábujjhegyről, dermedten, mint a menekülésre állandóan kész állat.

Fécamp érzi, hogy perzsel a nap. Mozdulni nem tud.

Újabb majomszerű csontarcok tűnnek fel, egyforma mind, és eszelősen fürge pillantásokkal siklanak ide-oda a tehetetlen ember körül. Valaki halkán vihogott. A hatalmas sziklasíkon, amely sima volt, mintha parkett lenne, vakító napfény ömlött végig. Mint túlfűtött kályha lapja, úgy ontotta vissza ez a plató a forróságot.

Most egy kétméteres csontváz közelít, valószínűtlenül hosszú homlokkal. Dorongot tart a vállán, mint ahogy a dupla csövű puskát viszik könnyedén. Széttérpesztett lábbal áll a csoport előtt.

– Gyenge Hiéna – mondta meglegedetten, és bólogatott. Többen utánamakogták, mintha valami szélütött kórus szerepelne itt:

– Gyenge Hiéna... Gyenge...

– Új Hiéna és Gyenge...

Amit az egyik mond, azt elismétli nyomban a többiek kórusa, mintegy örülve a szónak, gépies fontoskodással.

Néhányan nehéz zihálás közben egy-egy lomha ugrást tesznek. Balettje is van ennek a rémoperának. Fécamp mozdulni nem tud, de látja, hallja a víziót. Gyapjas, göndör hajú, olajsárga kis csontember surrant a kocsira felé, de hátraugrott nyomban!

– Már ma eszünk... Van Gyenge Hiéna...

– Már ma eszünk... eszünk... – újságolják egymásnak falevélsusogásszerű, hangsúlytalan, halk beszéddel a csontmajmok.

Az óriási csontváz int a doronggal, és mint a karmester jelére, elnémul a kórus. Valami furcsa torokhangon, mintha litániát mondana, szinte énekelve szól:

– Nem esszük meg, mert Törvény van! Gyenge Hiéna is Hiéna, amíg él. Ez az erkölcs!

– Ez az erkölcs...

– Mertvalaminek kell lenni! – Valaminek kell... lenni!...

És lihegték. Némelyik sípolva. És álltak, és bámulták Fécampot.

– De holnap már eszünk! – mondta a szólista.

– Holnap eszünk...

– Holnapra meghal.

És vágyó lihegéssel nézték a 63-ast. Ez bűvös iszonyattal feküdt tehetetlenül.

Kannibálok?

Emberhúst esznek itt? Felfalják a halottakat? A drótpálya kötelét türelmetlenül rángatták lent. Sürgették a kiszállást. Fécamp felemelkedett, de gyenge volt még a forróságban. Kihullott a kocsi peremén át.

– Meghalt... mégis meghalt... – zúgták reménykedve...

– Nem! – mondta a hosszú. – És nincs már sok nap, amitől meghaljon. Majd holnap meghal!

– Holnap meghal!... Holnap!!

Rövid, éles, vakkanásszerű hangokkal beszéltek. Alig emlékeztettek emberre.

És senki sem mozdult, hogy Fécampot felemelje vagy megitassa. Valahol a közelében leültek, és szabálytalan szuszogással, nyugtalanul mozgó fejjel kuporogtak.

Őt nézték kíváncsian. Kissé türelmetlenül. A nap már megdőlt, lemenőben és vörösre gyúltan, mintha kevésbé égetne itt. Csakugyan „nincs már sok nap, amitől meghaljon”... Majd később. Nem merte a szemét kinyitni. Nem akarja látni őket... De jól hallja a kórus lihegését... Közben lebukott a nap. Hirtelen este lett. Mintha éledne kissé. Megmozdult, de visszahullott. Később valaki megfogta a karját, és így szólt:

– Jó napot, uram, hogy van, mint van? Nevem báró Naftalin, de ez nem tesz semmit.

2.

Ijedten felnézett.

Ez tisztára lidércnyomás volt. Egy hindu zárándok állt mellette. Világosszőke, őseberszerű haj és szakáll, különös köpeny, hosszan lelógó zsinórral átkötve, és a lábán sarucipő.

De a legdöbbenetesebb volt az esernyője. Mert egy fekete selyemesernyőt tartott a feje felett, ami nagyon hasznos holmi lehetett itt nappal a forróságban, de jelenleg este volt. Derült, tiszta, csillagos ég domborult felettük.

És a zárándok magasra tartotta kifeszített esernyőjét.

– Adjon... inni... – lihegte.

– Hát persze – kiáltotta vidáman, és megitatta Fécampot.

Felült. Távolabb a sziklák egy halomba roskadt része jelezte, hogy kilenc év előtt az árulók hol robbantották fel az átjárót.

Most tűz lobogott azon a helyen. És keskeny sziluettek guggoltak körötte. Átfogták egymás vállát, ütemesen himbálóztak jobbra-balra, és makogtak.

A füstnél soványabb árnyak a láng ritmusára imbolyogtak. Miért gyűjtanak tüzet? Hisz pusztulni kell a sziklakemencétől, amely hajnalig árasztja vissza a nappal forróságát.

– Tűznézés... – súgta magyarázva egy Hiéna, aki odajött közben, és kíváncsian megtapintotta Fécamp arcát. – Este Tűznézés van! Visszalátnak A Voltba...

Fécamp még mindig azt várta, hogy felébred a szörnyűségből. A vékony árnyak imbolyogtak, a tűz

lobogott, és tűhegynyi porszemeket dobált a szél.

A csontváz lihegve súgta mellette:

– Ami Volt, az A Völgyben maradt, de tudni kell!... Ez a Tűznézés... Reggel Üvöltés van, hogy tudjuk, mi A Hang, mert jaj annak, aki elfelejti...

Miféle furcsa nyelv ez, primitív és jelképekben beszélő, mint a vadembereké? Fécamp lassan gurult oldalt. Nehéz felemelkedni.

– Itt az élelme... – rikácsolta az esernyős zarándok, és a csajkára mutatott. – Az előbb feljött liften.

– Itt van?

– Hát persze. Nem ették meg kedves kollégáink, mert a Gyenge Hiéna is Hiéna. Ezért itt maradt a vacsorája. Valaminek kell lenni.

Fécamp előtt felrémlett:

– Az erkölcs.

– Nem. Szárazbab főzelék...

– Ön kicsoda?...

– Báró Naftalin, divatszabász és gavallér! Pá, pá, kedves – legyintett, és csípőit kényeskedve mozgatta, miközben odébbment.

Fécamp megette a főzeléket, és hanyatt dőlt. Gyorsan elaludt. Mélyen, nehezen. Nyomasztó érzésre ébredt. Szétrántotta a pilláit.

Egy csontarc hajolt föléje, és nézte. Hogy él-e még!... És hajnalig óránként felriadt, mert állandóan nézte valaki sóvár szemmel...

3.

A széles, lapos fennsíkon nyüzsögtek a csontemberek. Kis csoportokban guggoltak, vagy magukban ódöngtek a szüntelen izzásban, amelyet nem enyhített e széles síkon semmiféle árnyék.

Legendás volt ez a csupasz sziklatönk. A sivatag pora magasan körülfogta, és úgy emelkedett ki a homoktengerből, mint valami magányos sziget, háta megett a napfényben ködlő homokszemek füstszerű, bizonytalan ragyogása elnyelte a hozzá tartozó hegyláncot.

A szikla tetején, kiugró szirtek között fejtették a követ az áruló brigád katonái és mindazok, akik még ide kerültek. Csak hűtlenség, szökés és árulás büntetéért kerülhetett legionárius a *Csontbrigád*-hoz. Igen jó fajtájú mészködarábok széles torlaszát csákánnyal fejtették. Az egyes koloncok könnyen leváltak, és egyszerűen legurították a mélybe, ahol éjszaka, amikor nem volt kőfejtés, egy transzport elhordta. Mindaddig fennáll a *Csontbrigád*, amíg a lázadók által felrobbantott átjáró elkészül. A kifejtett kőmennyiségért cserébe élelmet kapnak. Az előírt munkát pontosan el kellett végezni, különben csökkentették az élelem- és vízadagot.

Nappal hatvanfokos forróságban izzott a tető, és vakított a sima, fehér kő. De jobban tartotta a hőt, mint a sivatag laza homokja, és hajnalig lassan visszasugározta.

Az elátkozott emlékezetű *Csontbrigád* katonái közül igen sokan élnek még ma is.

Kilenc éve.

A krétaszínű, sima sziklatönkön az életnek minden feltétele hiányzik. Egyetlen fa, egyetlen szál növény sincs. De bőven akad skorpió. Undok nyüzsgésbe fognak, ha valamelyik nagyobb követ felbillentik. A

szarvasvipera is feljön ide olykor a zsírszínű, forró sziklára.

Fécamp az első reggelen úgy érezte, hogy pillanatokon belül megpattan az agyában valami. Ez a forróság hasonlított a máglyahalálhoz. Mintha elevenen égne az ember. A lapos sziklatömb szinte nyomban fellángol, a káprázó szem úgy látja, hogy füstölög. Pedig csak por szállong a vakító sárga síkról.

Egy ősz hajú, vak, múmiaszerű csontváz jelzi az ébredést. Nagy, ócska, horpadt bádoglámpás van a kezében. Ezt rázza. A lámpa belsejében néhány kavics zörög.

A vak ember mindég tisztában van a pontos idővel. Senki sem tudja, hogy miért.

A Csontbrigád felébred.

A széles sík megelevenedik, imbolygó kísértetek nyüzsögnek csákánnyal a vállukon, és a sík végébe meredő lapos falnál vágják a sziklát, talicskáznak, aszerint ahogy Volpi, A Dorong beosztja őket. Volpit azért hívják Dorongnak, mert egy vastag bot van nála.

A talicskások a szirt oldalán lezúdíjtják a köveket. Ha kevesebb a kő, kisebb a fejadag.

Fécamp szédelegve elindul. Egy göndör suhanc, olyan arccal, mint valami döglött foxi, odalép.

– Csákány!

Csak ennyit mond, és oda mutat, ahol a szerszámok hevernek.

– Ki vagy te? – kérdezi a 63-as.

– Figaro... Hang nem kell. Nap van.

Értette. Itt minden szó túl sok energiát fogyaszt. Takarékoskodnak az erővel. A hatvanfokos meleg parancsol.

Elindult a csákányhoz. Kísérteties volt. Ennyi ember egy hang nélkül siet a munkához. Csak zörej és koppanás, csörgés, nyikorgás, de egyetlen szót sem beszélnek.

Hang nem kell. Nap van.

Egy rongyoktól cifra, madárijesztőszerű alak megáll, és ránéz.

– Manszki. – Ezt mondja. – Manszki. Az Őrvezető, Akinek Szíja Van.

Ez gentleman volt! Hazajárt benne a megkövült, elsüllyedt, igazi társadalom úri dogmatikája.

Bemutatkozott.

A csípőcsontjáról egy rohamkés szíja fityegett, szinte térdig, mert e hajdan kifogástalan derékszíz alól elfogyott a csontig úriember minden húsa. Fő öröme az volt, hogy újonnan érkezőknek bemutatkozott, és másokat is bemutatott.

Ilyesmire itt ritkán van alkalom. Vörös, rövid hajszálai férceknek tűntek. Széles, oroszlánszerű orra volt. Ettől egy csontfantom kifejezésébe torzult idővel. Feszülő bőre sötét mélyedések felett ráncolódott, és millió barázdába vonult szét, ha a roppant száj mosolygott. Kitartóan Fécamp mellett maradt, amíg a munkahelyhez siettek, és bemutatott mindenkit.

– Ez ott A Kétfogú, Akinek Kalapja Van.

Az illető pisze orrú halálfej volt. Első pillantásra vagy ezerévesnek tűnt. A nyakából egy rothadt szalmakalap lógott a mellére spárgán.

Most az ősz világtalan felé mutatott. A pontos idő jelzőjére:

– A Vak, Akinek Lámpása Van!... – mondta Manszki.

...És Fécamp nekiállt a csákánnyal. Itt a munkahelyen délután némi árnyék volt, ha a nap legmagasabb pontján túl a hegy mögé került.

Amikor valaki lankadtan csapkodta a követ, röviden rászólt a másik:

– Dolgozz!

És Fécamp csapkodta a követ. Itt a szó, a mozdulat rövid és gyors. Takarékoskodni kell az energiával. Rövidülések, jelek, képek, hangok.

A mozgás is lassúbb, vontatott. Barmok, akik élni akarnak, és hatvanfokos meleghez alkalmazkodik a lényük.

Délben A Vak, Akinek Lámpása Van, megzörgeti a köveket. Pihenés. Ebéd. Elszélednek.

Fécamp is elindul valamerre. Nem érez semmit. Érzés, értelem itt beletompul a forró zúgásba.

Egy egészen hegyes fejű, vessző vékonyságú halotti maszk jön. Vízfehér szeme a járomcsontból beomló üregben tágra nyílik, és liheg, hogy a rongycsfatok rezegnek rajta, mintegy regisztrálva finom műszerként a felindulását:

– Te!... Fé... Fé... igen!... é... Fé... é...é!!

Erőlködik és zihál. De nem jut eszébe a hiányzó szótag. Egy másodperc alatt csurogni kezd a víz pórusaiból. Ki ez? A 63-as megdöbben... Szent isten! Hát persze... Ismeri!

– Ki vagy... te?!...

Folytatni szeretné, de itt nem lehet.

– Én Du... u... u.!... Én Du!...

– Dugóóó!... – hörgi, és csodálja, hogy az elindított hangot nem szüntetheti meg akarata szerint, az csak gördül a torkából!

Dugó! Hiszen ez... ott volt a *Fej vagy írás*-játéknál, amikor Carew nyert...

– Igen... – sípolja a másik... – Most nem... lehet beszélni...

– Csak azt mondd: ti emberhúst eszteeek?!...

– Nem... Nem hiszem... Nem láttam legalábbis... De törvény nincs... Szabad...

– És a Gyenge Hiénák?

– Aki meg fog... halni... Azt eldugjuk. A Kor Barlangjában...

– Mi az, hogy Kor?

– Imádják... Az Ajtót...

– Mi?

Halálos erőfeszítéssel beszélnek. Dugó erőlködve mondja:

– Imádják Az Ajtót, Amely Nem Nyílik Sehová... Ez A Kor.

– És minek a halott?

– A... Az élelmét esszük... Aki meghal, az táplálja a többit...

Most értette. A halottak menázsiját elosztják, és bizonyára csak később küldik le a tetemet a drótpályán, amikor már nem tarthatják.

Szédült, lihegett... Ég... lángol...

Zúg a meleg, ezt érzi. Perzsel és vakít a rettenetes napfény, ahogy érzéketlenül elömlik a lapos tetőn.

Most sokan körülállják.

– Én... erős vagyok... – lihegi Fécamp vadul.

– Volpi, A Dorong az Erős Hiéna.

– Én erősebb vagyok!

Feszült csend. Volpi állt, vállán a doronggal. A többire nézett. A sziklatömb lángol.

– Lehet, hogy erősebb – szólt komoran és megfontoltan. – Nem verekszem. Friss Hiéna... Még üthet jól. *Az élet mindennél fontosabb.*

– Az élet mindennél fontosabb – lihegtek mohón.

Micsoda nagy misztérium. Csontvázszerű alakok, akik sohasem szabadulhatnak egy kopár, égő szikláról, és az életüket görcsösen féltik és védik. Mindennél fontosabb. Se ház, se fű, se cél, se dal, csak semmi és kín. De az élet fontos.

A Vak, Akinek Lámpása Van, zörgeti már a köveket. Mennyi idő telt el?

– Vegyél kalapácsot – szólt Volpi, A Dorong. – Dolgozni kell. Az életért.

– Veszek, de nem, mert te mondod.

– Én Volpi vagyok, A Dorong!

– Én erősebb vagyok...

Most megjelent báró Naftalin is, és közbeszólt licitálva:

– Én szebb vagyok...

Ettől feloldódott a feszültség...

Fécamp már indult dolgozni, de a bolond megfogta:

– Várjon, kolléga úr... Egy szívességet kérnék...

– Mit akar?

– Ha nem terhelem ezzel, ugyan mondja meg nekem, hogy hová a csudába dugta azt az irattáskát?

Fécamp kezében meglendült a csákány... Hát itt is?!! Hát mindenhová utánajön?...

– Honnan tud a táskáról?!

De nem ütött.

– Nevetséges! Azért vagyok itt! Négy muszlin, kilenc kreppszatén és zsorzett, továbbá két finom bunda és egy hermelinbelépő ára is a táskában maradt!

Fécamp nem hallgatta tovább... „Dolgozni!”... „Dolgozni!”... – kiáltotta mindenki.

Ment dolgozni.

Illyés Gyula: Nem volt elég

A házad itt állt, – szerte szállt!
Ezt látod, érted. Azt nem érted,
hogy házad éppen így ért véget –
A csoda, hogy addig is állt!

Mert nem volt hazának elég,
hogy emésztésed vacsorára
e dombok aszuját kívánta,
és e lapályok kenyerét.

És nem volt hazának elég,
hogy elmosolyodtál és oldalt
oda is néztél, ha megszólalt
ízes magyarul a cseléd.

És nem volt hazának elég,
hogy este letéve a könyvet
elnyeltél Bottyánért egy könnyet:
az volt a férfi, a derék...!

És nem volt hazának elég,
hogy kitekintve vonatodból
elgondoltad az aratókról:
mást érdemelne ez a nép.

És nem volt hazának elég,
a három szín, ha rád se hagyták,
hogy egykor jelkép volt: szabadság,
egyenlőség, testvériség!

És nem volt hazának elég,
hogy idegeden áteresztetted
hő szeszként azt a néhány verset,
Adyét, Tóthét, Józsefét.

És nem volt hazának elég,
a Gellérthegyen a rakéta
s a Városiban a bokréta
és a szobroknál a beszéd

s a szőlőhegyi estebéd
s a dűnnyögés, míg poharadból
a holdvilágban a vörösbor
tigris-szeme villant feléd

és lengetted ujjad hegyét
az ég felé, mint ezred óta
minden magyar, ha szól a nóta
és Gracza György s a Feszty-kép

és ha, élvezve a veszélyt
és azt a kéjt, hogy megjósoltad,
hallgattál titkos leadókat
(és utána cigányzenét)

s a hortobágyi magas ég
s a négyes gémeskút nagy árnya
s az első király koronája
diszítve pénzed közepét

s ha úgy mondtad is: feleség
e szép szóval s ha, bár bíráltad,
édesnek nevezted apádat
s a falon a festett cserép.

Nem volt a hazának elég,
nem volt elég, hogy el ne essen,
tudd meg, az volt a csoda itten,
hogymeg össze nem dőlt már elébb!

Mert attól nem lett a tiéd,
hogymeg hizelegve és hazudva
ráragasztottad egy hegycsúcsra
egy király, egy vezér nevét.

Nem volt elég, nem volt elég
sem a hűség, sem a szívósság,
mitől egybeáll egy-egy ország
s nemzet is lesz a nemzedék.

S a bátorság nem volt elég.
Külön-külön bár odahagyta
sorsát a sok hős áldozatra,
az sem volt elég menedék.

Mert sem erő, sem bölcsesség,
nem lehet elég; hogymeg megójjja
a házat, amelyben rakója
nem lelheti meg a helyét.

Illyés Gyula: Iszonyat

Láttam Buda égését,
az izzó koszorút
egy nép fején, nép („népség!”)
hulltát, a háborút.

Láttam, mint más az álmát,
csonka hullát, döngőt
a lecsapódó gránát
csipkebokra között.

Reggeli hatkor álltam,
az új év reggelén,
reggeli holdvilágban
egy ház-rom tetején.

Nyíltak a gránátok gyors
mózesi bokrai,
próbált az isten vagy sors
valamit mondani.

Láttam a fagyos hóban
az úttesten fejet
olyan laposra tiportan,
mint a reliefek.

Láttam holt anya karja
közt még vak kisdédet
véresen vért akarva
nyalni a tej helyett.

Emelte véres arcát,
fölsírt a csecsemő.
Anyja volt: ez az ország,
ő maga: a jövő.

(De iszonyat szívemben
csak attól vert, hogy ez,
ez is emberi, – minden
milyen természetes,

hogy a rom is hogy illik,
ahová épp került,
hogy a valóság mindig
helyén van mindenütt,

hogy csak a képzelet lát
csodát és nem a szem!
Eleve a szégyen fájt:
ezt is elviselem.)

Dull Ernő: Voronyezs

mínusz negyven fok
puszta kín
a lélegzet is

Húrok

Ballai László: Magnificat

*Magnificat anima mea Dominum
Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.*

A Lukács evangéliumában az angyali üdvözetet követő hálaének kezdete magyarul így hangzik:

*Magasztalja lelkem az Urat,
és lelkem ujjong üdvözítő Istenemben.*

Aligha kezdheti fenségesebb imádsággal – az áldott Mária fohászával – a karácsonyt egy hívő keresztény. A zene szerelmesei pedig egyenesen a mennyekbe emelkednek, ha a *Magnificat*ot mint Johann Sebastian Bach halhatatlan kompozícióját hallgathatják meg.

Bach még első lipcsei évének karácsonyára megkomponálta e művét, amelyet tíz év múltán öntött mai, végleges formájába. A mérhetetlen gazdagságú dallamkincset mesteri eszközökkel csiszolta tökéletessé. Mindenekelőtt szimmetrikus szerkesztésmódot alkalmazott: tizenkét tételes művét három-három tételből álló részekre osztotta, a zárótételben pedig visszaidézte a *Magnificat* nyitózenéjét. Ötszólamú kórusával egyenrangúvá tette a feltűnően gazdagon hangszerelt – nem kis mértékben a rézfúvósokra épülő – zenekari kíséretet. A mű polifóniáját igen sokrétűen és finoman dolgozta ki. A szöveg bizonyos részeit sajátos zenei eszközökkel húzta alá, például a *humilitatem* (alázatosan) szót lefelé ívelő dallam kíséri; a *beatam* (boldog) szó felett hosszan kitartott hang lebeg, és egyedül ezt díszíti melizma. Széles terjedelemben, külön-külön díszítéssel emeli ki a *potens* (erős) *magna* (nagy), és *sanctum* (szent) szavakat. Végül Bach messzemenőig figyelembe vette a Tamás templom adottságait, és térben elkülönítette az egyes szólamcsoportokat, hogy a hallgatót valósággal körülöleljék a hangok.

2012. december 19-én 19:30 órai kezdettel a Bartók rádió élőben közvetítette a Magyar Rádió együtteseinek hangversenyét a MŰPA-ból, amelynek első száma Bach *Magnificat*ja volt. Izgalommal vártam a csodát. Sajnos azonban csupán a mű zárótételét tudtam meghallgatni. Az első másodpercekben azt hittem, műsorváltás történt, azután lassanként felismertem a *Magnificat* dallamait egy szétesett kórus, és egy, a kórustól elszakadt zenekar adaptációjában, majd hamarosan kiderült, hogy már a szoprán szólista is elkészült a hangjával az előző tételekben. A karmester nem tudott úrrá lenni a káoszon. Ezt a helyzetet nevezik bukásnak. A budapesti közönség ötven évvel ezelőtt kifütyülte volna ezt az előadást. Harminc évvel ezelőtt gyér taps után azonnal kivonult volna a teremből. 2012. december 19-én lelkesen tapsolt...

Számtalan oka lehet annak, hogy akár a legrangosabb együttes is elvérezzen egy Bach-mű – de különösen a *Magnificat* – előadásakor, de a fő okok egyike minden esetben a karmester munkájának – azon belül is elsősorban a betanításnak – az elégtelensége. Mindazonáltal inkább sajnálkoztam a fiaskón, és eszembe sem jutott volna megírni ezt a cikket, ha az előadás szünetében nem interjúvolják meg az est karmesterét.

Vajda Gergely pedig a legkisebb önkritikának sem adott hangot, mondjuk, akár olyan formán, hogy még van mit csiszolnia a zenekarnak az előadáson. Nem csupán úgy nyilatkozott, mintha egy tökéletes koncertet vezényelt volna le, de egyenesen azt jelentette ki, hogy ma már nem érvényes az a régi Bach-előadói hagyomány és gyakorlat, amely például Furtwänglerhez köthető. Hallatlanul magabiztos megnyilatkozásából végül is arra lehetett következtetni, hogy egyenesen ő, Vajda az, aki megtalálta a kulcsot Bach zenéjéhez.

A vajtfülű zenehallgatók közül senki sem úgy ül be a koncertterembe, hogy éppen azokat a megoldásokat várná el az est dirigensétől, mint amelyekkel Furtwängler búvólte el a közönségét. De mindenki ragaszkodik ahhoz, hogy a karmester legalábbis azzal a tisztelettel mélyedjen el a bemutatandó zeneműben, és azt ugyanolyan módszerességgel tanítsa be az együttesnek, mint azt Furtwängler tette. Mert ő igenis megértette, hogy az ellenpontozás nem egy meghaladott zeneszerzői eszköz csupán,

hanem a legnehezebb próbák elé állítja a mai előadókat is. Furtwängler tudta, hogy Bach kórusműveinek a meghaladhatatlan modernsége abban keresendő, hogy hangszerként kezeli az emberi hangot, és a kórusnak – például a nyolcadok tiszta kiéneklése során – sokkal nagyobb teljesítményt kell nyújtania, mint a vonósoknak. Végül pedig Furtwängler nem csupán tisztában volt azzal, hogy a Bach-előadás alapja a kristálytisza ritmus – amely úgy áll elő, hogy a gyorsabb részeken leheletfinoman vissza kell fogni a zenekart, hogy ne hagyja le a kórust –, hanem azt be is tudta mutatni az általa dirigált együttesekkel.

Ballai László: Critica barbara

Ha tehetem, nem mulasztom el a New York-i Metropolitan Operaházból sugárzott élőközvetítéseket, ekképp fültanúja vagyok annak, hogy hígul fel egyre jobban a Bartók rádió szombat esti műsora. Kezdetben a közvetítés egyik szünetében az *Operabarátok* körének aktuális számát, a többiben értékes irodalmi válogatásokat lehetett meghallgatni, a legkiválóbb színészeink előadásában. Amióta azonban „megújult” a Bartók rádió, és az eseményt kivetítőn is bemutatja az Uránia filmszínházba kitelepült „stáb”, ők egyszerűen kötelességüknek tartják, hogy a szünetekben is szórakoztassák a hallgatókat. A minőségi műsorok helyett alacsony színvonalú játékokkal, vetélkedőkkel és interjúkkal ütik agyon az időt. Amikorra pedig a játékosok és az interjúalanyok is elpárolognak egy drinkre, még mindig kéznél van egy kritikus. 2012. december 8-án az *Álarcosbál* közvetítésekor Mesterházi Máté volt az ügyeletes zenetudor.

Azok, akik hallgatták az előadást, jó kedvvel folytathatták az adventi készülődést. Az Ameliát alakító Sonda Radvanovsky könnyeket tudott csalni az ember szemébe az akasztófa alatti áriával, de különösen a Marcelo Alvarezzel (Riccardo) elénekelt szerelmi kettősben. Stephanie Blythe Ulrica jósnóként egészen kivételes atmoszférateremtő készségéről tett tanúbizonyságot. Kathleen Kim, miközben kiváló humorral szórakoztatta a közönséget, bebizonyította, hogy Oscar szerepe több mint talányos. Dmitrij Hvorosztovszkij (Renato) pedig kitűnően ábrázolta a húséges, majd ura ellen forduló udvaronc drámáját.

És mit tett az előadáshoz Mesterházi a szünetben? Mindenekelőtt a díszletről beszélt dicsérőleg, amely a XX. század eleji szecesszió stílusában készült. Ez a kor, úgymond, a hamis illúziók és az anyagi jólét idősza, már érezhetőek benne a kifulladás, az eljövendő krízis jelei, amely majd az I. világháborúhoz vezet. Csakhogy mi köze mindennek az *Álarcosbál*hoz, amely a XVIII. század végén játszódik, és helyszínét a cenzúra miatt tették át Svédországból egy fiktív amerikai kormányzásba, merthogy egy királyt mégsem lehet megölni. A mű politikai kontextusa éppen nem egy „kifulladt”, hanem egy fejlődőképes társadalomra utal, amely akár uralkodóját is kész félresöpörni.

Mesterházi továbbszólte a szecesszió fonalát – sőt abba belesodorta a K & K szálait is –, és arra a következtetésre jutott, hogy már csak azért is kitűnő a „boldog békeidők” allúziója, mert Oscar figurájában van valami operettszerű, és erre az egész korra olyannyira jellemző az operett. Mármint a XVIII. század végére, amikor az *Álarcosbál* játszódik, pedig az operett akkor még meg sem született (legfeljebb az opéra comique vagy a Singspiel)? Vagy 1859-re, az *Álarcosbál* keletkezésnek idejére gondolt? Nos, az operett akkor már valóban virágzásnak indult, ám Párizsban és Bécsben – kesztyűt dobva a végtelenül súlyossá merevedő meyerbeeri és wagneri operáknak. Az itáliai nagymesterek műveiből soha nem vezett ki a bel canto és a komikum, így az olasz zenében egyszerűen nem beszélhetünk operetről. Az *Álarcosbál* Oscarjával kapcsolatban a félrevezető „operettszerűség” helyett tehát nyugodtan kimondható a „komikus” jelző.

A „történelmi” és az „esztétikai” fejtegetéseket e ponton megakasztotta az, hogy New Yorkból élő riportot közvetítettek Stephanie Blythe-al. „Micsoda fantasztikus teljesítményt nyújtott a színpadon az énekesnő – mondta az interjú végeztével Mesterházi –, pedig úgy néz ki, mint Miss Röfi a Muppet Showban...”

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Fillér u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2013 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!